

ЗУСТРІЧ ЗІ ЛЬВОВОМ

В.С.Вуйцик, Р.М.Липка

1987

Львів, видавництво «Каменяр»

Пам'ятки ДАВНЬОРУСЬКОГО Львова

Хоч сьогодні важко судити про планувальну структуру давньоруського Львова, все ж можна стверджувати, що його забудова хаотичною не була. Тодішнє містобудування провадилося за нормами, законодавче закріпленими у так званих Кормчих книгах, відомих ще з кінця X ст. Ними, без сумніву, користувалися і в княжому Львові.

Як і інші давньоруські міста, Львів складався з двох частин: укріпленого дитинця (замку) і підгороддя, або посаду, також обнесеного валами і частоколом. Дитинець знаходився на верхньому плато сучасної Замкової гори; довкруг простягалося підгороддя з головною торговою площею. Житла були виключно дерев'яними. Будинки, як свідчать археологічні розкопки багатьох давньоруських міст, мали невеликі розміри, щільно стояли один біля одного.

Дерев'яна забудова давнього Львова не дійшла до нас. Найдавніша пам'ятка монументальної архітектури міста, яка дає певне уявлення про характер давньоруського будівництва, - Миколаївська церква, що постала під горою Будельниці на колишньому Волинському тракті (тепер вул. Б. Хмельницького, 28). Перша письмова згадка про цю церкву датується 1292 р. Припускають, що вона була родинною усипальницею князів.

Церква являє собою хрещату в плані споруду, що складається з основного квадратного нефа з дещо видовженою півкруглою апсидою, з заходу до якого примикає прямокутний притвор, з півночі і півдня - бічні каплиці з півкруглими апсидами. Нef і вівтарна частина мають купольні завершення з ліхтарями.

Пам'ятка не зберегла первісних форм. Грунтовна перебудова кінця XVII ст. (після пожежі 1623 р.), спорудження у 1776 р. на місці північної апсиди сакристії, реставрація після пожежі 1800 р., коли згоріли криті гонтом дахи, купол і вежа-дзвіниця над бабинцем, повністю змінили її вигляд. Від будівлі XIII ст. збереглися лише нижні частини кам'яних стін та розкриті від тиньку під час реставрації 1924 р. апсиди, складені з тесаних блоків білого вапняку.

У XII - XIII ст. тесаний білий камінь широко застосовувався у будівництві на галицьких землях. У руках досвідчених майстрів він розкривав свої широкі технічні і пластичні можливості. Тут з нього будували не тільки культові, а й світські споруди. Княжий замок у Львові теж мав кам'яну основу, що підтвердили дані археологічних досліджень. Галицькі зодчі досягли у блокам'яному будівництві високого технічного і художнього рівня, як це, зокрема, спостерігаємо на прикладі Миколаївської церкви. У 1977 р. було виявлено, що фундамент її апсид на всю глибину складений з каменю грубшої обробки, ніж стіни.

Для стін він обтесаний з надзвичайною старанністю і вмінням, припасовка швів - щільна і точна.

Миколаївська церква хоч і постала наприкінці XIII ст., проте прямих аналогів у давньоруському будівництві не має. У її об'ємно-плановому вирішенні багато спільного з п'ятикамерними українськими дерев'яними храмами. Це одна із неповторних і самобутніх архітектурних пам'яток на терені давньої Галичини.

З давньоруським Львовом пов'язана і монастирська Онуфрійська церква (вул. Б. Хмельницького, 36). Але її сучасний вигляд - це конгломерат різночасових нашарувань. Ще за князя Льва Даниловича тут, мабуть, була дерев'яна церква, при якій жили ченці. У 1463 р. монастир обновили львівський міщанин Степан Дропан. Майже через століття, близько 1550 р., як доводять історики, князь К. Острозький збудував муровану церкву, що стала ядром сучасної споруди.

Спершу храм складався з двох частин, які до XVIII ст. не були з'єднані між собою: основної - так званої «великої церкви» і Троїцької каплиці з південної сторони - «малої церкви». Реставрацію здійснено в 1680 р. У 1701 р. розширено каплицю. Під час останньої перебудови, проведеної в 1776 р. архітектором Ф. Кульчицьким, між «великою церквою» і каплицею пробили стіну і з'єднали ні дні споруди. Реконструктивні роботи тривали. У 1821-1824 рр. під керівництвом архітектора Ф. Трешера розширено вівтарну частішу, добудовано сакристію і притвор. Нарешті в 1902 р. за проектом Е. Ковача будівничим І. Левинським споруджено північний неф, у результаті чого пам'ятка отримала вигляд тринефного храму з видовженим центральним. Бокові нефи завершені банями. Типологічне вона наблизилась до Миколаївської церкви.

Монастирський будинок збудовано в 1683 р.; через десять років його обвели мурованою стіною з бійницями, що частково збереглася дотепер; у 1820 р. надбудовано дзвіницю.

З Онуфрійською церквою пов'язана одна з визначних сторінок історії вітчизняної культури. Тут, на монастирському цвинтарі, у 1583 р. поховано славетного російського і українського першодрукаря Івана Федорова. Його надгробна плита тривалий час зберігалась у цій церкві. Даниною шани великому сину російського народу, який виданням у Львові в 1574 р. «Апостола» і «Букваря» започаткував книгодрукування в Україні, стало відкриття на вул. Підвальній у 1977 р. пам'ятника (скульптори В. Борисеико, В. Подольський, архіт. А. Консулов), а в колишньому Онуфрійському монастирі - Музею Івана Федорова - відділу Львівської картинної галереї. При вході до музею встановлено меморіальну дошку з барельєфним зображенням Івана Федорова, а на подвір'ї скульптурну групу «Друкарі» роботи львівського скульптора А. Галяна.

До давньоруського періоду традиція відносить й інші збережені пам'ятки П'ятницьку церкву, костьоли Іоанна Хрестителя та Марії Сніжної. На архітектурі двох останніх відбилися риси західного будівництва, зокрема стилю готики.

Будівництво кінця XIV середини XVI ст.

У 40-х рр. XIV ст. Львів переживав драматичні події, що зумовили його дальшу історичну долю. Після вбивства у 1340 р. останнього князя з династії Романовичів - Юрія II (Болеслава) почалася боротьба за престол. У неї втрутилися сусідні держави - Польське та Угорське королівства. У 1340 р. військо польського короля Казимира III, подолавши впертий опір населення, спалило укріплення давньоруського замку і захопило місто. І хоч тоді загарбники ще не змогли утриматися тут довго, все ж у нерівному поєдинку, який тривав кілька десятиліть, Львів не вистояв. З 1387 р. місто опинилося під владою польських феодалів, які протягом століть проводили на захоплених територіях політику соціального, національного і релігійного гноблення українського населення.

Уже наприкінці XIII ст. на південь від найдавнішої частини міста формується новий район, який згодом стає ядром середньовічного Львова. Тут поселяються прибулі колоністи, купці, сюди переміщається центр суспільного життя. Поселенцям-католикам та колоністам надаються великі привілеї. Колишній укріплений княжий город біля підніжжя Замкової гори наприкінці XIV ст. починає занепадати і перетворюється на передмістя, яке пізніше отримає назву Краківського. Поступово виросло нове місто, оточене оборонними мурами довжиною близько 1700 м. їх увінчували зубці - мерлони, а з внутрішньої сторони були влаштовані дерев'яні галереї.

У середині XIV ст. реконструюється Високий замок, споруджений ще Львом Даниловичем на стрімкій, неприступній горі, і будується так званий Низький замок. Високий замок дістав форму видовженого прямокутника з круглими наріжними вежами. Складався він з двох основних частин: великого і малого подвір'їв. На малому подвір'ї, обведеному високими стінами, знаходились житлові і службові приміщення, посередині була глибока криниця. Як і більшість середньовічних замків, він призначався для оборони. Вперше його здобув М. Кривоніс під час визвольної війни українського народу 1648-1654 рр. під проводом Б. Хмельницького.

Низький замок служив резиденцією королівського старости. Він знаходився в межах мурів у північно-західній частині міста і своїм фасадом виходив на нинішню вул. Театральну. Замок двічі горів, перебудовувався і в руїнах лежав до початку XIX ст. Вхід до нього був приблизно навпроти теперішнього Будинку офіцерів. Над в'їзною брамою здіймалася мала вежа, де зберігався архів гродських актів; зліва стояла в'язниця, справа - гродська канцелярія. На території замку до XVIII ст. існувала готична каплиця св. Катерини зі стінописом у давньоруському стилі.

З винаходом вогнепальної зброї змінюється, вдосконалюється система укріплень. З 1418 р. почалось будівництво другої - зовнішньої стіни з ровом і валами. Стіни мали оборонні вежі, башти і дві в'їзні брами: Галицьку, що знаходилася на перехресті теперішніх вул. Галицької і Комсомольської, і Краківську - на перехресті теперішніх вул. Краківської і Лесі Українки. До брам вели звідні мости.

Внутрішня, або висока, стіна йшла вздовж сучасних вул. Підвальної, Комсомольської, просп. В. І. Леніна і вул. Лесі Українки. На ній височіли оборонні вежі; в 14-15 р. їх у місті нараховувалось 18; кожна з них закріплювалась за одним чи кількома ремісничими цехами. Вежі йшли від Краківської брами на схід у такому порядку: 1 - кушнірів (над Краківською брамою), 2 - мішковиків, бляхарів, миловарів, 3 - мечників, 4 ткачів, 5 шапкарів, сідлярів, 6 - пивоварів, медоварів, 7 - римарів, 8 - мулярів, 9 - поворозників, токарів, 10 - шевців (у 1980 р. її разом з частинами міського муру реставровано і тепер не в повному об'ємі, а в розрізі можна побачити на вул. Комсомольській), 11 - гончарів, котлярів, 12 - кравців (над Галицькою брамою), 13 - бондарів, столярів, стельмахів, 14 - різників, 15 - ковалів, слюсарів, голкарів, 16 - крамарів, 17 - пекарів, 18 - золотарів. Пізніше число веж збільшилось до 25.

Зовнішня, або низька, стіна була зміцнена 16 півкруглими «бастеями». Вона оточувала місто з трьох сторін: північної, східної і південної (від Краківської брами до Галицької); західна сторона мала природний захист - багнисту долину річки Полтви. Дві «бастей» цієї стіни збереглися до нашого часу. Одну з них - на вул. Комсомольській, 32,- відкрито в 1906 р., другу - на вул. Підвальної - у 1977 р., під час будівництва пам'ятника Івану Федорову. Тоді ж виявлено і законсервовано фрагмент внутрішньої стіни з вежею мулярів і частину зовнішньої, низької.

У першій половині XVII ст. для більшої зручності пішоходів у міських стінах прорубали дві хвіртки: Єзуїтську (1608 р.) - біля костюлу єзуїтів і Басацьку (1642 р.) - навпроти Успенської церкви, що вела до костюлу кармелітів босих через півкруглу «бастею» низької стіни.

В основному львівські фортифікації сформувалися у XV ст., пізніше вони тільки вдосконалювалися, ремонтувалися тощо. Укріплення не тільки виконували оборонну функцію, а й служили своєрідним соціальним бар'єром між мешканцями «міста серед стін», які користувалися правами самоврядування, та передміщанами, що жили поза мурами і були позбавлені цих прав. Така нерівноправність ставала причиною бунтів, виступів проти властей.

Нове місто, забудова якого ґрунтувалася на нормах магдебурзького права (надано в 1356 р.), набрало форми неправильного чотирикутника, дещо витягнутого в північно-західному напрямку. Центром його стала ринкова площа з ратушею. З кожного кута площі виходило по дві вулиці. Галицька і Краківська (до XVI ст. - Татарська) були головними, оскільки по них пролягав торговельний шлях, що йшов з півночі на південь через Холм і Галич. Мережа вулиць мала регулярне планування і досить щільну забудову.

Фортифікації існували до другої половини XVIII ст. У 1777 р. їх, як уже не придатних для оборони, почали розбирати. На місці укріплень закладалися нові вулиці, сквери. На початку XIX ст. Високий замок перетворився на руїну, і його поступово розібрали.

У центральній частині, сучасного Львова, яку займало «місто серед стін», середньовічна (XIV ст.) планувальна структура і вулиць, і будинків залишилась майже непорушеною. На площі Ринок та прилеглих до неї кварталах будівельні ділянки мали прямокутну, видовжену в глибину форму з потрійним поділом: головний будинок, подвір'я, тильний будинок.

Вулиці середньовічного Львова були вузькі, будинки стояли не на одній лінії (це видно, наприклад, і тепер на вул. Вірменській, Фрунзе, Руській). Широкими, проїжджими, були Галицька та Краківська, інші служили тільки для пішоходів. Лише в XIX ст. вулиці середмістя були розширені. У другій половині XIV-XV ст. у Львові, крім фортифікаційного, ведеться значне цивільне і культове будівництво. Останнє розвивається у двох напрямках: на засадах традицій давньоруської архітектури та засвоєння нових здобутків західноєвропейського зодчества.

У давньоруських традиціях у цей час постали такі визначні архітектурні пам'ятки Львова, як церкви Юра і Вірменська, збудовані архітектором Дорінгом (Доре, Доркі). Одні документи називають його італійцем, інші - вірменином з Кафи (Феодосії). Зображення церкви Юра, спорудженої в 1363 - 1437 рр. на місці дерев'яного храму XIII ст., збереглося на одному з портретів початку XVIII ст., де її бачимо як триапсидну будівлю з невеличкою банею на стрімкому двосхилому даху. Цей храм стояв до 1744 р., поки його не розібрали. Тоді почато будівництво барочного собору Юра, який існує і тепер.

У мальовничому куточку вул. Вірменської в оточенні різномірної за часом забудови стоїть одна із своєрідних споруд міста - Вірменський собор, збудований у 1363-1370 рр. Протягом віків він оновлювався, реконструювався, «обростаючи» різностильовими нашаруваннями, за якими заховався його первісний образ. Найдавніша-східна - частина походить з XIV ст., середня - з XVII, а західна - з початку XX ст.

У композиційному та конструктивному вирішенні собору простежується поєднання традицій вірменського національного та місцевого давньоруського будівництва. Вплив давньоруської архітектури позначився на об'ємно-просторовій композиції первісної частини храму, яка являє собою тринефну чотиристовпну будівлю, а завершення її -

наметове, на багатогранному барабані - традиційне для вірменського будівництва. Спочатку собор задумувався як одноапсидний; пізніше, у XV ст., з'явилися бічні апсиди. З давньою галицькою архітектурою його зближує не тільки хрестово-купольний план, а й техніка мурування з блоків тесаного каменю. В цьому відношенні аналогом його може бути церква Пантелеймона в Галичі (близько 1200 р.).

Після першої перебудови 1437 р. з'явилася аркада, що збереглася з південного боку собору (до XVII ст. вона оточувала його з трьох сторін). У 1630 р. для розширення храму споруджено середню його частину; в 1671 р. на місці північної аркади постала сакристія. Реконструктивні роботи 1723 р. надали будівлі барокового вигляду. Раніш відкрите кам'яне і цегляне мурування стін з декоративною білокам'яною різьбою було затиньковане. 1731 р. з північного боку прибудовано ризницю.

У 1908- 1920-х рр. здійснено ще одну реставрацію. За проектом Ф. Мончинського до західного фасаду (від вул. Краківської) добудовано приміщення. Весь інтер'єр був наново декорований. Настінний живопис, що належить пензлеві польського художника Я. Розена, та мозаїка в куполі, виконана за картонами Ю. Мегоффера, несуть помітний наліт модерного мистецтва.

Велику мистецьку й історичну цінність мають уцілілі фрески кінця XIV - початку XV ст. із зображеннями Іоанна Богослова з Прохором і Якова з Компостелли, виконані в стилі давньоруського живопису (збереглися на скосах віконного прорізу південної стіни нефа). Це унікальні пам'ятки в українському мистецтві того часу, аналог яким становлять хіба що фрески Онуфрївської церкви у селі Лаврів біля Старого Самбора.

Дві скульптурні групи XV ст.- «Увірування Фоми» і «Софія з дочками» - вмуровані у північну стіну сакристії і походять з нагробків вірменського цвинтаря або зі старих, уже неіснуючих вірменських церков.

Над входом на подвір'я собору стоїть струнка вежа-дзвіниця, збудована у 1571 р. архітектором П. Красовським. У XVII і XVIII ст. споруда реставрувалася; її завершення походить з кінця XIX ст. На подвір'ї, навпроти апсид, височить пам'ятна декоративна колона з фігурою Христофора (1726 р.). Поряд - будинок колишнього вірменського банку (XVII ст.), палац вірменського архієпископа (XVII XVIII ст.), з північної сторони собору - будинок колишнього монастиря вірменських бенедиктинок (друга половина XVII ст.).

Будівництво Львова в XIV- на початку XVI ст. ведеться в основному в руслі пануючого на той час у Європі стилю готики, що прийшов на зміну романському і в конструктивному відношенні був явищем прогресивним. Культіві споруди зберігають стару базилікову форму, але характер будування змінюється. Замість важких товстих стін з'являється каркасна конструкція, яка дозволяє нарощувати споруду у висоту, створюючи враження легкості й ажурності. Готичні склепіння тримаються на ребристих нервюрах, які опираються на пучкові колони. Характерним елементом готики стає стрілчаста арка. Для розпору склепінь застосовуються контрфорси і аркбутани.

Пам'яток готичної архітектури у Львові збереглося мало: костюли Іоанна Хрестителя, Марії Сніжної, Кафедральний (Латинський) собор та фрагменти в житлових будинках, зокрема на пл. Ринок, 6 (готичне приміщення на першому поверсі), 16, 24, 28, 45, вул. Руській, 2.

Історія заснування костюлу Іоанна Хрестителя (вул. Ужгородська, 1) досить суперечлива і остаточно не вяснена. За переказами, він споруджений у 1250 р. для дружини князя Льва Констанції - дочки угорського короля Бели IV. Називається й інша дата - 1270 р., яка до середини XIX ст. була написана на арці, що з'єднує неф з вівтарем. Результати обстежень сучасного мурованого костюлу, проведених у 1978 і 1984- 1985 рр., не дають підстави датувати його XIII ст. Дані деяких історичних джерел та виявлені архітектурні елементи стрілчасті форми арок, старого склепіння і вікон, спосіб мурування (готичне в'язання цегли), форма консолей аркатурного пояса і, що найважливіше, форма плану костюлу з гранчастою апсидою - дозволяють віднести цю пам'ятку до готичного будівництва, тобто не раніше як до середини другої половини XIV ст.

Спочатку костюл був однефним, розміром 6х8 м, з гранчастою апсидою. У XVII і XVIII ст. до нього прибудували бічні каплиці, які надали планові хрещатої форми. У 1800 р. споруда горіла і стояла зруйнованою до 1836 р., коли було проведено значні реставраційні роботи. Грунтовну реставрацію, що кардинально змінила зовнішній вигляд пам'ятки, здійснено у 1887 р. за проектом Ю. Захаревича, який, не вдаючись до вивчення характеру будівлі, надав їй рис модного на той час неороманського стилю.

Костюл Марії Сніжної (вул. Сніжна, 11) заснований німецькими поселенцями у XIV ст. Пам'ятка не збереглася у первозданному вигляді. Значні реставраційні роботи після пожеж 1623 і 1683 рр. та перебудова, здійснена Ю. Захаревичем у 1888 1892 рр., змінили її. Тепер костюл однефна будівля базилікового типу з видовженою вівтарною частиною і квадратним притвором з вежею на одній осі. В його плановому і об'ємно-просторовому вирішенні чітко виражені тенденції західного католицького культового будівництва.

Кафедральний костюл (пл. Р.Люксембург, 1) заснований у 60-х рр. XIV ст. Першим його будівничим був львівський майстер Ничко. Як і інші споруди того часу, він будувався довго. У 1404 р. вроцлавський майстер М. Гансеке перекрив склепінням вівтарну частину. Будівництво тривало до 1481 р. Його закінчували вроцлавські майстри Й. Гром та А. Рабіш; склепіння і дві бічні каплиці над хорами будував Г. Блехер у 1493 р.

Костюл у плані тринефний, з видовженням вівтарем. Основний об'єм (без вівтаря і пізніших прибудов) наближений до квадрата. До західного фасаду примикає масивна висока вежа. Друга вежа доведена тільки до рівня даху. Форми собору суворі, величаві. Особливе враження справляє інтер'єр з чотирма високими струнками колонами, на які спираються стрілчасті арки та склепіння з готичними нервюрами. Нефи однакової висоти, що характерно для храмів зального типу. До XVIII ст. костюл мав відкриту цегляну кладку.

Протягом свого існування пам'ятка не раз ремонтувалася, добудовувалася. Та найбільше видозмінилася вона не тільки зовні, а й в інтер'єрі після реставрації 1760-1778 рр., коли внаслідок переробок готичні форми поступилися модним тоді бароковим. Реставрація здійснена за проектом і під керівництвом талановитого архітектора П. Полейовського. Вежа костюлу отримала барочне завершення, до апсиди з двох сторін добудовано двоповерхові приміщення, до західного фасаду притвор. Готичні і ренесансні вівтарі замінені бароковими. Над художнім оздобленням костюлу працювали місцеві скульптори М. Полейовський, Ф. Олендзький, І.Оброцький, художник С.Строїнський.

Під час реставрації розібрали численні каплички, якими «обріс» костюл протягом XV XVII ст. Залишились тільки деякі, зокрема Камніанів та Боїмів.

Споруда Кафедрального костюлу стала останнім виразним втіленням прикмет монументальної архітектури XIV- XVст.

Навколо РИНКОВОЇ ПЛОЩІ

XVI ст. - це вже нова епоха в будівництві Львова. Від пожежі 1527 р. повністю згоріло готичне місто. Його відбудова базувалася на стильових засадах Ренесансу, що поширився тоді у Європі. Засвоюючи мистецькі досягнення архітектури італійського Відродження, українські майстри вносили в неї багато своїх конструктивних прийомів та художніх форм, вироблених ще давньоруським зодчеством. Поєднання засобів ренесансного стилю з місцевими традиціями якраз і становить характерну ознаку української, зокрема львівської, архітектури XVI - першої третини XVII ст.

Великий розмах будівництва приваблював до Львова багатьох майстрів з північних районів Італії та Тессинського кантону Швейцарії. І хоч ці будівничі укорінювали традиції італійської ренесансної культури, на львівському ґрунті вони трансформувалися, набирали місцевого забарвлення.

Провідне місце в ренесансній архітектурі відводиться світським будівлям: ратушам, замкам, міщанським житлам. Тепер вони стають пластично виразнішими і співмасштабними з людиною. В архітектурі знову застосовується класична ордерна система. На зміну високим готичним щипцям приходять аттик, відділений від нижніх ярусів сильно розвиненим карнизом. Аттики ренесансних будинків мали надзвичайно багате оздоблення у формі волют, дельфінів, статуй, обелісків. Готичну стріласту арку замінює півциркульна. Мотив півциркульної арки, точніше - римської аркади, стає домінуючим в архітектурі того часу. Колони і пілястри, крім конструктивної, набирають самостійної декоративно-пластичної функції. В будівлях помітна тенденція до чіткого горизонтального поділу, основний естетичний акцент переноситься на фасади.

Для ренесансних житлових будинків у Львові характерним є асиметричне розташування віконних та дверних отворів на фасаді, що відповідало внутрішньому плануванню приміщень. Акцентом будинку стає оздоблений портал. Іноді на фасаді доволно вкомпоновуються скульптури.

Значну естетичну функцію в ренесансній архітектурі Львова виконувала не тільки пластика форм і деталей, а й колір, що підсилював емоційне сприйняття споруди. Тому всі білокам'яні елементи, в тому числі дверні і віконні обрамлення, а також скульптура, обов'язково поліхромувалися.

Не менш розкішне, ніж фасади, оздоблювалися інтер'єри міщанських будинків. У нижніх ярусах приміщення перекривалися хрестовим склепінням з профільованими і різьбленими нервюрами, що змикались у декоративно оздоблених розетках. П'яти склепінь спирались на різьблені кам'яні під'ятники найрізноманітніших форм. У приміщеннях верхніх поверхів стелі робилися дерев'яними, з профільованими, прикрашеними різьбою і живописом, сволаками. Велика увага приділялася оздобленню віконних отворів: скоси і між-віконні стовпи виконувалися з білого каменю і вкривалися соковитою орнаментальною різьбою, іноді інкрустованим орнаментом. Зразки таких обрамлень можна бачити в будинках № 2, 4, 6, 16, 28 на пл. Ринок.

У культовій архітектурі ренесансні мотиви проявилися в пишному оздоблених вівтарях і мистецьки виконаних надгробних пам'ятниках. А в цілому вона зберігає класичну чіткість і строгість форм, хоч іноді в окремих елементах відчутні ремінісценції готики.

До ренесансних пам'яток, що постали на рубежі XVI-XVII ст., належать ансамбль Успенської церкви, вежа костюлу бенедиктинців, дзвіниця Вірменського собору. В житловому будівництві в цьому стилі виділяються будинки на пл. Рийок № 2, 4, 6, 23, 28, на пул. Вірменській - № 20, Фрунзе - № 34. Тогочасними спорудами є міський арсенал і Порохова вежа.

Характерними рисами північного ренесансу позначені костюл бернардинів та каплиця Боїмів. Своєрідна і цікава пам'ятка цього періоду - каплиця Кампіанів при Кафедральному костюлі. Тоді ж споруджено костюл Лазаря, вівтарну частину костюлу Магдалини, прибудови Вірменського собору, костюл кларисок. Два перші збудовані за межами середмістя як оборонні твердині на узгір'ях лівого берега Полтви. На схід і південь від міста споруджено костюли Войцеха (вул. Довбуша) і Софії (тоді дерев'яний; вул. І. Франка).

Зразком мистецької досконалості у ренесансній архітектурі Львова є ансамбль Успенської церкви, що знаменує віху в історії всієї української культури. Церкву збудувало братство - громадська організація православних українських міщан, заснована у Львові у 80-х рр. XVI ст. У 1586 р. був затверджений статут Львівського братства, а Ще через кілька років воно домоглося права ставропігії (непідлеглості місцевій церковній владі). Протягом тривалого часу Львівське братство очолювало боротьбу українського населення проти насильницького запровадження унії, виступало проти соціально-політичного та національно-релігійного гноблення, займалося культурно-освітньою роботою.

При братстві з 1585 р. діяли школа і друкарня. Крім церковно-богослужбової літератури, у друкарні випускалися навчальні посібники (зокрема, грецько-старослов'янська граматика «Адельфотес» 1591 р., великими тиражами виходили букварі), збірки віршів, драматичні твори. Друкарня користувалася устаткуванням Івана Федорова, яке вона викупила у лихваря. У Львівській братській школі в різний час викладали українські письменники, відомі освітні і культурні діячі Стефан і Лаврентій Зизанії, Кирило Ставровецький (Транквіліон), Памво Беринда, Іов Борецький та ін.

Братство підтримувало тісні політичні і культурні зв'язки з Росією, Молдавією, південними слов'янами, Грецією. Ансамбль складають Успенська церква, дзвіниця, відома як башта Корнякта, і каплиця Трьох святих. Перша Успенська церква існувала, можливо, ще в княжі часи і була спалена під час нападу на Львів польських феодалів у 1340р. Про другу, вимуровану з цегли і каменю, згадка датується 1421 р. Під час пожежі 1527 р. вона повністю згоріла. У 1547-1559 рр. архітектор П. Італієць зводить третій храм. Кошти, зібрані місцевим населенням, поповнив молдавський господар О. Лопушанин. Ця будівля згоріла при пожежі 1571 р. її силует зображено на печатці Ставропігійського братства XVI ст.

Через двадцять років починається спорудження четвертої церкви, яка збереглася донині, її будівничим був П.Римлянин (помер 1618 р.); з 1597 р. йому допомагає В. Капинос, а через рік приєднується й А. Прихильний. Закінчено будівництво в 1629 р.

В об'ємно-просторовій композиції церкви та каплиці втілено традиційний тип українських триверхих дерев'яних храмів. Успенська церква (вул. Руська, 7) складається з трьох просторових об'ємів: прямокутної тринефної з чотирма

колонами головної частини; півкруглої, майже однакової з нею ширини, апсиди; короткого прямокутного бабинця; всі вони розташовані на одній осі. Церква завершується трьома банями з ліхтарями; центральну баню підносять підпорні арки, що підтримуються чотирма колонами тосканського ордера. В такій планувально-об'ємній структурі не можна не помітити злиття західної ренесансної і місцевої будівельних традицій. Перша проявилася у базиліковому плані і декорі, друга - в традиційних купольних завершеннях.

В архітектурному декорі фасаду та інтер'єра використано елементи ренесансної ордерної системи. Зовні стіни відповідно до внутрішнього планування розчленовані тосканськими пілястрами на симетричні площини, на яких зроблено віконні прорізи з архівольтами. Це надає будівлі палацового вигляду.

Споруду вінчає могутній антаблемент. Поля метолів доричного фризу заповнені різьбленими в камені сюжетними композиціями на біблейські та євангельські теми і декоративними розетками. На одному з методів зображена вежа Корнякта з наметовим завершенням (ще до її надбудови). В цілому споруда вражає вишуканими пропорціями, стриманістю архітектурного декору і загальним урочистим настроєм.

У такому ж стилі витримано й інтер'єр: стіни - без зайвого декору, розчленовані лише пілястрами; центральний купол оформлений кесонами з розетками; архітектоніку центрального об'єму збагачують два марші сходів, що ведуть на бокові галереї при північній і південній стінах. У парусах центральної бані вміщено різьблені в камені герби ктиторів, які давали кошти на будівництво храму. Серед них - і герби російської держави та молдавських господарів.

В інтер'єрі збереглися пам'ятки мистецтва XVII - XVIII ст. Найцінніші з них - ікони страсного циклу, що залишилися від первісного іконостаса 1630- 1638 рр., виконаного талановитими львівськими митцями Ф. Сеньковичем та М.Петраховичем. Тепер цей іконостас знаходиться в селі Грибовичі, куди був проданий у 1767 р. Сучасний виконаний близько 1773 р. львівськими скульпторами М. Філевичем і Ф. Олендзьким. Під час реставрації, здійсненої в середині XIX ст., церкву з'єднано з каплицею, що примикає до неї з північної сторони.

Каплиця Трьох святих (вул. Підвальна, 9) збудована у 1578-1590 рр. Після пожежі її відбудував у 1671 р. на свої кошти член Успенського братства О. Балабан, тому вона ще називалась Балабанівською. У 1697 р. художник О.Ляницький виконав для неї іконостас. Авторство каплиці до недавнього часу приписувалося П. Красовському, хоч документально це не було підтверджено. На підставі новіших досліджень стало відомо, що будівничий цієї пам'ятки - львівський майстер А. Підлісний. Власне, з ним К. Корнякт склав у 1584 р. угоду за спорудження «руської церкви» і виплатив йому 140 талерів.

Каплиця - прямокутна в плані будівля без опорних стовпів, завершена трьома куполами з ренесансними ліхтарями на багатограничних барабанах, її фасад розчленований пілястрами на три прясла. В центральному знаходиться портал, оздоблений витонченою білокам'яною різьбою з мотивами виноградної лози та листям аканта. Інтер'єр каплиці декоровано ліпниною і живописом на золотому тлі, що імітує мозаїку. На архітектурі цієї пам'ятки позначилися риси українського національного зодчества.

Невід'ємним елементом ансамблю є струнка вежа-дзвіниця (вул. Підвальна, 9), збудована у 1572-1578 рр. архітектором П. Барбоном на кошти К. Корнякта. Чотирирусна, квадратна в плані вежа завершена барочним шоломом. Спочатку вона була трирусна, мала наметовий дах, як це видно на братській печатці XVI ст. Після пожежі 1672 р. її в 1695 р. відбудував П. Бебер, додаючи четвертий ярус і барокове завершення. За досконалістю і красою форм вежа стоїть в одному ряду з кращими спорудами Європи того часу.

З іменем П. Римлянина пов'язано ще кілька пам'яток ренесансного будівництва, що з'явилися майже одночасно з Успенською церквою. П. Римлянин належав до числа тих талановитих будівничих, які прибули до Львова з Італії у другій половині XVI ст. Вперше його ім'я згадується в міських актах від 1584 р. - тоді він уже значиться в списках членів цеху будівничих, а через два роки клопочеться про прийняття львівського городянства. Римлянин був учнем і спілником по роботі іншого здібного архітектора, італійця за походженням, - П. Барбона. Творчість цих зодчих залишила яскравий слід в архітектурі Львова кінця XVI - початку XVII ст.

Цікавий архітектурний ансамбль монастиря бенедиктинців костьол і монастир (пл. Вічева, 2) споруджувався з участю П. Римлянина, про що говорить майстер у своєму заповіті. Костьол, заснований 1593 р., згорів, після чого з 1597 р. приступили до будівництва мурованого. Пожежа 1623 р. знищила і цю пам'ятку, але через чотири роки її відбудували. Роботами тоді керував Я- Покорович. Очевидно, завдяки йому костьол отримав свій теперішній вигляд. Це однонефна споруда з шестигранним вівтарем, оточеним з двох сторін монастирською забудовою. Неф поділений на три прясла з нішами-аркосоліями в бокових стінах. Між нефом і вівтарем здійснюється півциркульна арка, що спирається на спарені пілястри. Арка оздоблена різьбленими розетками в квадратних полях.

Костьол невеликих розмірів і досить скромно прикрашений. Єдиний декоративний елемент його стін - різьблені білокам'яні портали. Товщу стіни південного фасаду прорізають глибокі віконні отвори, що нагадують бійниці. До цього фасаду примикає невелика, але монументальна двоярусна вежа - найцінніша споруда в монастирському комплексі. Своїми гармонійними формами вона оживляє його суворий вигляд. Пілястри, що виростають з наріжних контрфорсів вежі, підтримують антаблемент, завершений фігурно-орнаментальним аттиком. Доричний фриз антаблемента подібний до фризів Успенської церкви, бернардинського костьолу та каплиці Кампіанів.

Західна частина костьолу з'явилася пізніше. Не було в початковому задумі й вежі. У Центральному державному історичному архіві УРСР у Львові зберігається первісний проект споруди кінця XVI ст., який, напевно, є авторським рисунком самого Римлянина. Костьол на ньому зображений без вежі, а дзвіниця зазначена при західному фасаді.

З півдня до вівтарної частини прилягає монастирський будинок, що, як і вежа, зберігає прийоми й елементи ренесансного будівництва. Особливу увагу привертає відкрита лоджія з трьома арками. Замкові камені арок служать консолями для кам'яних скульптур у нішах. Цікавим є конструктивне вирішення деяких залів. Склепіння у просторих сінях тримається лише на одному масивному стовпі. Подібних прикладів у львівському будівництві тієї пори немає.

Барокова брама, що веде на монастирське подвір'я, збудована у XVIII ст. В 1930-х рр. з південної сторони до монастиря прибудовано шкільний корпус.

Розташований поза міськими мурами, костьол з монастирем творив окремий оборонний комплекс.

Окрему фортифікаційну одиницю за межами стін становив комплекс Бернардинського монастиря, який складають костьол, монастирські будинки, дзвіниця (1734 р.), пізньобарокова ротонда над криницею (1761 р.), оборонні мури та декоративна колона (1736 р.). Фрагменти оборонних стін збереглися на вул. Радянській і Валовій.

Бернардинський костьол (пл. Возз'єднання, 3) збудований у 1600-1630 рр. Відомо, що першим будівничим костьолу був монах Б. Авелідес, відтак - П. Римлянин, пізніше, в 1613, 1617 рр., - А. Прихильний.

Костьол тринефний, з видовженою гранчастою апсидою. У стильовому відношенні будівля неоднорідна і поєднує в собі риси італійського та німецького ренесансу. Якщо нижній ярус до вінцевого карниза витриманий у суворох, чітких формах, притаманних творчому почеркові П. Римлянина, то високі фронтони західного та східного фасадів потрактовані в зовсім іншому стилі - вони оздоблені характерними для тогочасної німецької або нідерландської архітектури елементами з яскраво вираженими маньєристичними тенденціями. Такий дисонанс, власне, й пояснюється участю у спорудженні костьолу різних майстрів.

Фасади основного об'єму декоровані спареними пілястрами тосканського ордера, апсиди - одинарними. Центральний неф увінчує антаблемент з дорійським фризом, у нішах і на фронтоні західного фасаду вміщено кам'яні постаті святих бернардинського ордена - зразки скульптури XVII ст. У пропорційному відношенні нижній ярус дещо приземистий і не гармонує з верхнім.

Струнку восьмигранну вежу, що стоїть у північно-східному куті нефа й апсиди, спорудив А. Бемер. Можливо, він - також автор фронтонів і скульптури на фасаді костьолу, оскільки мав хист і будівничого, і скульптора.

Інтер'єр створений в основному в першій половині XVIII ст., коли в мистецтві всевладно панувало барокко: тоді склепіння храмів не мислились без помпезних ілюзійністичних фрескових розписів і пишних вітарів. У цьому відношенні бернардинський костьол - один з найбагатших серед львівських культових споруд. Його численні дерев'яні вітари виконали в 30 - 40-х рр. цього століття сницарі з Ярослава (тепер ПНР) Т. Гуддер і К. Кутшенрайтер, а настінні розписи - в 1738-1740 рр. львівський маляр, учень італійського художника Д. К. Педретті Б. Мазуркевич з помічниками Р. Бортицьким, П. Волянським, Ю. Сорочинським. Для оволодіння мистецтвом монументального живопису Мазуркевич вчився три роки в майстерні свого вчителя у Болоньї. Декілька реставрацій XIX - початку XX ст. частково знівельовали авторський живопис. Для бернардинського монастиря відомий український художник Л. Долинський виконав шість полотен «Страстей». З пам'яток XVII ст. в інтер'єрі залишилися рельєфи святих і пророків над арками головного нефа та скульптура Яна Блаженного з Дук-лі у вітартній частині, виготовлена з мервонного мармуру В. Зичливим. Зразком ковальського мистецтва є металева балюстрада хорів, виконана в 1612 р. Ф. Сандечем. Мистецьку цінність мають різьблені лави першої половини XVII ст. майстра Павла з Бидгощі.

При будівництві в 1976-1977 р. на пл. Радянській підземного переходу було повністю відкрито і реставровано Глинянську вежу (1618 р.), що вела колись у бернардинський монастир з Глинянського тракту (тепер вул. Леніна).

Поряд (пл. Радянська, 1) стоїть скромний своєю архітектурою тринефний костьол кларисок, збудований у 1607 р. Свій сучасний вигляд він одержав після ґрунтовної реставрації 1938-1939 рр., проєкт якої виготовив архітектор Ян Лобос. Тоді ж на західному фасаді збудовано вежу простих конструктивних форм.

Ця пам'ятка, навіть видозмінена, заслуговує належної уваги. Якщо придивитися до неї, можна впізнати ті ж будівельні прийоми, що застосовані у споруді костьолу бернардинів. Хоч авторство П. Римлянина документально не підтверджено, проте застосована тут ордерна система виказує його почерк: суворий, виконаний в камені доричний фриз фасаду (від вул. Леніна) підтримується пілястрами доричного ордера; близький до бернардинського і рисунок архівольтів вікон.

З добою Ренесансу пов'язані ще дві цінні пам'ятки: каплиця Боїмів та Кампіанів, що належать до надзвичайно рідкісних в українській архітектурі сакральних споруд.

Каплиця Боїмів (пл. Р. Люксембург), збудована для родини львівського патриція, багатого купця Ю. Боїма у 1609-1615 рр. її автор невідомий; припускають, що ним був А. Бемер. Спершу, в 1609-1611 рр., було споруджено основний об'єм каплиці; потім, у 1611-1615 рр., - оздоблено західний фасад та інтер'єр.

У планувально-просторовій композиції будівля являє собою куб, завершений ренесансним куполом на восьмерику, що зближує її з українською архітектурою.

Первісне вона стояла окремо; житловий будинок з південного боку прибудовано до неї пізніше.

Головний західний фасад каплиці пишню оздоблений білокам'яною різьбою, яка суцільно заповнює всю площину стіни. Композиція різьблення нагадує іконостас. Північний та східний фасади декоровані лише пілястрами і різьбленим у камені антаблементом. Різьба другого ярусу головного фасаду каплиці, що відображає тему «Страстей», продовжується і в сюжетних композиціях вітаря. В них відбився есхатологічний зміст основного ідейного задуму цієї пам'ятки як усипальниці.

Скульптурні образи відзначаються майстерністю виконання і реалістичною трактовкою. Зображення апостолів Петра і Павла, що стоять у нішах першого ярусу, далекі від аскетичної святості. Вони, поряд з іншими героями різьблених композицій на фасаді та в інтер'єрі, сприймаються як звичайні, прості люди, спостережливим оком митця вихоплені із середовища львівських міщан. Майстер вловив і втілив їх характерні риси, не відійшовши і в трактуванні релігійних сюжетів від народного життєстверджуючого світосприймання.

В інтер'єрі - багато різьблений у камені вітарт, праворуч від нього на стіні - епітафійний портрет З. Брестлера, зятя Боїмів, та скульптурна група «Пієта» роботи Я. Пфістера - видатний твір львівського мистецтва XVII ст. В кесонах купола вміщено зображення пророків, картуші та символічно-алегоричні постаті. Привертають увагу також гарні, з соковитою мальованою орнаментикою лави по обидві сторони вітаря, виконані близько 1736 р.

Цінними пам'ятками мистецтва є два фрескових портрети - Ю. Боїма та його дружини Ядвіги - на східному фасаді (від вул. Галицької), на північній стіні - рельєф з Юрієм Зміборцем.

У дещо іншому плані вирішена каплиця Кампіанів (пл. Р. Люксембург), що притулилася до північного фасаду Кафедрального костьолу. Вона збудована в 1629 р.; як припускають, участь у спорудженні брав і П. Римлянин. Оздоблювальні роботи в інтер'єрі тривали і пізніше. Зовні будівля має вишуканий, більш стриманий, ніж каплиця Боїмів, архітектурно-скульптурний декор. Фасад по горизонталі ділиться на рустований цоколь, середню частину і аттик. Площина стіни розчленована рустованими пілястрами на три поля, в яких вміщено рельєфи на євангельські сюжети. Атик відділений ренесансним фризом з тригліфами та метопами. Над скульптурним оздобленням працювали Я. Пфістер та Г. Горст. До 1660 р. аттик завершувався скульптурними поставами, що були зняті.

Пам'ятками ренесансного будівництва Львова є дві колишні оборонні споруди - міський арсенал та Порохова башта.

Міський арсенал (вул. Підвальна, 5) постав між оборонними стінами у південно-східній частині старого міста. Західною стіною для арсеналу послужив оборонний мур XIV ст., що зберігся майже у первозданному стані разом зі слідами машикулів. Перший арсенал існував на цьому місці вже у 1430 р.; другий, збудований в 1555-1556 рр. під керівництвом майстра І. Лиса, був знищений пожежею 1571 р.; третій, якого бачимо нині, реконструйовано в 1574-1575 рр. за участю будівничих Павла та Себастьяна. Це триповерхова, прямокутна в плані будівля довжиною 53 м, яку з торців

замикають оборонні вежі Шевська (від вул. Комсомольської) і Поворозників (від вул. Руської). Сім масивних квадратних стовпів розділяють перший поверх на дві анфілади, перекриті хрестовими склепіннями. Зовні арсенал має суворий, дещо похмурий вигляд. Але не завжди він таким був. Епоха, в яку він будувався, вимагала естетичного осмислення кожної споруди чи деталі, навіть чисто утилітарного призначення. З актових книг Львівського магістрату відомо, що арсенал був оздоблений живописними і скульптурними зображеннями як зовні, так і всередині. Пам'ятка змінила свій вигляд у перших роках XIX ст.

З 1582 р. при міській арсеналі існувала людвигарня для відливання гармат, споруджена львівським будівничим С. Мочигембою. Відоме ім'я одного з людвигарів того часу - Данила, який разом з помічниками відливав гармати, кулі, різноманітне знаряддя.

Тепер арсенал належить Львівському історичному музеєві; тут у 1981 р. після реставрації відкрито його відділ - Музей зброї «Арсенал». За проектом львівських архітекторів-реставраторів А. Новаківського та А. Новаківської реконструйовано Шевську вежу з фрагментом оборонної стіни.

Каміння з первісного арсеналу частково використано при будівництві Порохової вежі (1554-1556 рр.). Ця підковоподібна в плані споруда входила у систему фортифікації: стояла на валу за другим кільцем стін та ровом і служила для оборони міста на підступах до нього зі східної сторони. Недалеко від неї, навпроти нинішньої вул. Лисенка, знаходився укріплений рavelін. Суворий, неприступний вигляд башти вказує її первісне функціональне призначення. Спеціальні урядовці стежили за станом її запасів і щорічно звітували міським властям. У воєнний час вона ставала фортецею, була складом провіанту, а в мирний - товарів, що перевозилися через Львів.

Після реконструкції інтер'єра, з 1959 р., в Пороховій вежі розміщується Будинок архітектора, працює Львівська організація Спілки архітекторів України.

Особливе місце в цивільному будівництві Львова займає площа Ринок, яка разом з ратушею є одним з його найкращих архітектурних ансамблів.

Площа - майже квадратної форми (142 X 129 м), з чотирьох сторін її оточують 44 різнірідних за часом і стилем (ренесанс, барокко, ампір) будинки. Майже всі вони в той чи інший період зазнали більших або менших змін - перебудов, реставрації, надбудов верхніх поверхів.

У півниці та на перших поверхах багатьох будинків збереглися елементи готичної архітектури XV - початку XVI ст. Більшість кам'яниць мають стару планувальну структуру: двовіконна світлиця і одновіконна бічна кімната (ванькир), що виходять на площу. Тривіконні будинки - характерні, типові для старовинного Львова, що зумовлювалося шириною ділянки, яка відводилася під будівництво, та існуючим у середньовіччі податком за більшу кількість вікон.

До початку XVI ст. кам'яниці від площі мали криті галереї - так звані підсіння, що прикривали входи до півниць (вони виступали за лінію будинків і до них входили з тротуару вулиці). Знесення цих галерей значно розширило ринкову площу.

У XVI - на початку XVII ст. фасади будинків на пл. Ринок були різноманітними. Одні мали відкрите цегляне мурування, інші тинькувалися. Мурувалися з червоної, добре випаленої цегли з поливою, яка служила для викладання візерунків. Вікна і двері обрамлялися білокам'яною різьбою. А тиньковані будинки додатково фарбували у різні кольори.

Зі всього ансамблю пл. Ринок найкраще збереглася східна її сторона. Тут кожна кам'яниця гідна уваги дослідника і цінителя мистецтва та архітектури.

Будинок № 2 постав у стилі пізнього ренесансу ще наприкінці XVI ст. На початку XVII ст. перейшов у власність флорентійського купця Р. Бандініеллі, який у 1629 р. вдосконалив уперше організовану у Львові Д. Монтелупо пошту. У 1737- 1739 рр. дім значно перебудовано, головний вхід до нього перенесено на вул. Ставропігійську. Зовні та всередині на дверних і віконних обрамленнях збереглися елементи білокам'яної різьби. Нижній ярус головного фасаду перероблений. Оригінальними залишилися портал та праве від нього віконце, обрамлене дельфінами. Чіткий горизонтальний поділ фасаду, фланкування стін на всю висоту рустованими пілястрами, значно розвинені віконні фронтончики надають будинкові пластичної виразності.

Пізньюбарокковий будинок № 3 ґрунтовно перебудований з фундаментів протягом 1771 -1772 рр. за проектом П. Поле-йовського. На гладких площинах стін фасаду ефектно виділяється кам'яний балкон з атлантами в образі лицарів. Ці експресивні, динамічні скульптури належать різцеві Ф. Олендзького. Він же - автор скульптурних груп «Слава» на аттику та «Генії» на балконі. Ковану решітку балкона виконали львівські слюсарі П. Сенковацький та Я. Зайка.

Одним з найкращих зразків житлової ренесансної архітектури Львова є будинок № 4 - Чорна кам'яниця. Цю назву пам'ятка отримала в середині XIX ст., коли її фасад пофарбували в чорний колір. Будинок споруджено в 1588-1589 рр. Достовірне авторство, не встановлено. Припускають, що участь у будівництві брали П. Барбон, а пізніше П. Римлянин. З 1596 р. кам'яниця стала власністю купця і аптекаря Лоренцовича, який відкрив тут одну з перших у Львові аптек. При ґрунтовній реставрації 1675-1677 рр. фасад оздоблено скульптурою, поставлено фігурний аттик, відремонтовано білокам'яні портали першого поверху. Ці роботи проводилися під керівництвом майстра М. Градовського. Четвертий поверх надбудовано в 1884 р.

Фасад Чорної кам'яниці викладений «діамантовим» рустом, портали і вікна прикрашені білокам'яною різьбою з мотивами аканта і виноградної лози. Цей мотив був найпоширеніший в архітектурному декорі Львова XVI - XVII ст. Ще більш пишно декоровані кам'яною різьбою портали та віконні отвори в інтер'єрі.

Будинок № 6 зведений у 1580 р. на місці двох старих готичних. Побудований архітектором П. Барбоном за участю П. Римлянина для багатого грецького купця К. Корнякта. Тому пам'ятку ще називають палацом Корнякта.

У свій час це була найімпозантніша будівля у Львові. Численні реставрації затерли риси стилю, наданого їй зодчим. Тому сучасний її вигляд - це конгломерат різночасових і стильових нашарувань XVI-XIX ст. з елементами готики, ренесансу, ампіру. Значний інтерес являє приміщення першого поверху з готичними нервюрами, що залишилися від попередньої кам'яниці, можливо, ще XV ст. Значних змін будинок зазнав наприкінці XVIII - на початку XIX ст.- тоді перебудовано його фасад, сходову клітку, на фасаді влаштовано балкон, який є чужорідним елементом у цій споруді. Перебудову здійснював архітектор Ф. Бауман.

У подвір'ї будинку № 6 знаходиться унікальна триярусна ренесансна аркада-лоджія (так званий Італійський дворик), відреставрована в 1930-х рр. До того вона була забудована офіцинами початку XIX ст. З цією пам'яткою пов'язані деякі історичні події, зокрема підписання в 1686 р. в тронному залі, що на другому поверсі, так званого Вічного миру між Росією і Польщею. У будинках № 4 і 6 розгорнута експозиція Львівського історичного музею.

Будинок № 9 дійшов до нас дуже зміненним. Але в XVII ст. це була одна з найпишніших кам'яниць, що належала латинським архієпископам. Споруджена в 1634 р. відомим будівничим Я. Покоровичем. Від колишнього архітектурного декору на фасаді залишився тільки портал з двома колонами, що підтримували мармурову таблицю з фундаційним написом.

Велику будівельну історію має будинок № 10, що постав у 60-х рр. XVIII ст. за проектом архітектора Яна де Вітте. В нього увійшли чотири кам'яниці XVI - XVII ст.: дві від ил. Ринок і дві - від вул. Івана Федорова. В одній з них (від пл. Ринок) жив польський поет XVII ст. Ш. Шимонович.

Будівельні роботи згідно з проектом вели Б. Меретин, М. Урбанік та С. Фесінгер. Участь Б. Меретина у спорудженні будинку підтверджується не тільки документально, а й характерним творчим почерком архітектора. Тут його виказує своєрідний рисунок балюстради сходів, що повторюється у збудованих ним соборі Юра у Львові, ратуші в Бучачі та костюлі в селі Годовиця біля Львова.

Декоративне оздоблення аттика і наріжника з арматурою від вул. Руської виконав за проектом С. Фесінгера скульптор С. Кодецький. Різьблені каміни в приміщеннях також проектував С. Фесінгер, а виконував І. Оброцький. У вже неіснуючому малярському декоруванні покоев брав участь С. Строїнський.

За стилем будинок № 10 - одна з кращих барокових споруд світського характеру. В пивницях, які мають стару планувальну структуру, збереглися стрілчасті готичні портали.

З XIX ст. в цьому будинку містився ряд культурно-освітніх установ. Його в різний час відвідували І. Франко, Леся Українка, Е.-Л. Войнич, В. Стефанік та інші видатні діячі культури. Тепер тут знаходяться відкриті фонди Музею Львівського відділення Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР.

Значно перебудована південна сторона пл. Ринок. Лише частково зберегли свій давній характер нижні поверхи окремих кам'яниць. У будинку № 14, що належав венеціанському консулові і купцеві А. Массарі, залишився портал з гербом Венеції крилатий лев з розкритою книгою, на якій написана дата «1600». Перебудований у 1589 р. П. Римлянином за участю П. Щасливого. Оскільки тут уже стояв старий дім, то перебудова торкнулася тільки фасаду. Після надбудови четвертого поверху в XIX ст. будинок втратив первісний вигляд, але рустований фасад зберіг риси стилю, наданого йому зодчими. Увагу привертають рокайльним декором будинки № 17 і 20. Над скульптурним оздобленням останнього працював близько 1786 р. Ф. Олендзький. Не менш цікаві ренесансні завершення порталів бачимо і в будинку № 21.

Будинок № 23 споруджений у 70-х рр. XVI ст. для патриціанської родини Шольц-Вольфовичів. У ньому втілено всі ознаки пізнього ренесансу; композиційним вирішенням фасаду близький до будинку № 2: він оздоблений пілястрами іонічного та коринфського ордерів, масками, орнаментом. На розі, в ніші на рівні третього поверху, встановлена скульптурна група «Хрещення». Перший поверх оформлений важкими рустованими пілястрами. На відміну від інших ренесансних будівель з типовим горизонтальним поділом тут чітко виділяється вертикальне членування.

Будинок № 28, споруджений на початку XVII ст., - також належить до числа кращих зразків львівської ренесансної архітектури. На фасаді привертає увагу білокам'яне обрамлення portalу і вікон у вигляді канелюрованих колонок і трикутних фронтончиків. На першому поверсі зберігся готичний портал, а в приміщенні (як, до речі, і в інших будинках на пл. Ринок) - старі дерев'яні стелі з різьбленими сволюками. Це одна з небагатьох пам'яток, що дійшла до нас майже незмінною. Контрфорси на фасаді приставлені в 1765 р.

Фасади більшості будинків західної сторони пл. Ринок втратили стильову єдність, у них збереглися тільки окремі архітектурні елементи минулих епох. Так, у будинку № 24, де розгорнуто експозицію двох відділів Львівського історичного музею, при реставрації 1919-1920 рр. відкрито деталі готичних вікон. В інтер'єрі залишилися непорушеними різьблені ранньоренесансні віконні обрамлення. Останній поверх увінчується фронтоном з рельєфом З. Курчинського. У цьому будинку в 1706 р. зупинявся Петро І.

У будинках № 25 і 26 під час реставраційних робіт у 1930-х рр. також відкрито готичні елементи (до речі, будинок №25 у 1759-1706 рр. належав українському граверу, друкареві І. Филиповичу); будинок № 27 збудований у 1780 р. за проектом Я. Петровського; будинок № 32 це пам'ятка в стилі модерну, що з'явилася в 1912 р. (архітектор М.Лужецький). Незважаючи на наявні тут неоренесансні елементи, зокрема фігурний аттик, все ж споруда випадає з ансамблю площі.

Північна сторона зазнала найбільше перебудов. Фасади в основному походять з XVIII і XIX ст. На перших поверхах подекуди залишилися фрагменти кам'яниць XVI XVII ст. Наріжний будинок № 33 набув свого вигляду під час перебудови, здійсненої Б. Меретиним у першій половині XVIII ст.; будинок № 34 споруджений на старих фундаментах у 1767 р. архітектором Я. Косінським.

Скромний на вигляд будинок № 36 з різьбленими кам'яними консолями балкона у вигляді масок зведений у 1778 р. архітектором П.Д. Гібо. Цей же архітектор відомий як автор садово-паркових ансамблів, зокрема теперішнього університетського ботанічного саду. З інших заслугують на увагу будинки № -10 (1773 р.) з мистецьки виконаними атлантами, що підтримують балкон, № 43 (1768 р.) з грайливим рисунком рокайльних ґрат балкона та № 45. Останній - один з найкращих зразків стилю ампір у Львові. Ця чотириповерхова кам'яниця постала близько 1790 р. на місці двох будинків, готичний фрагмент порталів яких відкрито і залишено у формі зондажу. Її шестивіконний фасад виділяється серед інших витонченим рисунком архітектурно-скульптурного декору.

Завершує, формує ансамбль пл. Ринок ратуша, час заснування якої сягає XIV ст. Першу письмову згадку про неї знаходимо в міських актах під 1381 р. власне, годі будівля, частково дерев'яна, частково мурована, згоріла. У 1491 р. нову ратушу з мурованою вежею зводить архітектор Г. Блехер, про що робить відповідний напис на одному з кам'яних блоків башти. Вона двічі горіла - у 1527 і 1571 рр. У реконструкції ратуші брали участь будівничі Лука (1532 р.), І. Лис (1557 р.), Щасний Трембачик та Г. Квадро (1501 р.). У 1619р. готичну вежу змінює ренесансна, споруджена А. Бемером. Він же виконав у 1591 р. фігуру кам'яного лева, що стояв при вході до ратуші (тепер цей лев знаходиться на Високому Замку біля штучного копча). Стара ратуша стояла до 1826 р.

Окрасою і композиційним акцентом пл. Ринок є розташовані по чотирьох кутах фонтани зі статуями Нептуна. Амфітріти, Адоніса і Діани, їх виконав у 1793 р. Г. Вітнер.

У XVI ст. в західній стороні від ратуші стояв стоми кари: кам'яна дволика фігура, що символізувала кару і справедливість. За наказом польського короля тут у 1563 р. було прилюдно страчено молдавського господаря Томжу, а в 1578 р.- Івана Підкову, керівника спільної боротьби українського і молдавського народів проти султанської Туреччини.

З ратушею на пл. Ринок, де тепер міститься Львівська міська Рада народних депутатів, пов'язано ряд революційних виступів трудящих. У 1890 р. на подвір'ї ратуші відбувся першотравневий робітничий мітинг - перша майдан на Україні. Ця подія увічнена художньо-меморіальною дошкою (скульптор М. Посікіра, 1977 р.). У жовтні 1916 р. площу заповнили учасники масового антивоєнного мітингу, вимагаючи припинення імперіалістичної бойні. На вежі ратуші 23 липня 1944 р. замайорів червоний прапор, який підняв радист екіпажа танка Т-34 «Гвардія» 63-ї гвардійської танкової бригади 10-го гвардійського Уральського Добровольчого танкового корпусу О. Марченко. На честь безстрашного воїна - визволителя Львова від німецько-фашистських загарбників в будинку міськради встановлено меморіальну дошку.

У вихорі БАРОККО

Протягом другої половини XVI і до середини XVII ст. у Львові помітно поживається економічне і культурне життя. Місто, яке мало право складу товарів, збагачувалося за рахунок приїжджих іноземних купців. Останні стають тут фундаторами церков, монастирів, костьолів, споруджують світські будинки. «Місто серед стін» уже не може задовольнити всіх бажаючих побудуватися в ньому. Забудова простягається на південь, схід і захід від середмістя. Як самостійні укріплені одиниці виникають комплекси монастирів кармелітів босих, Лазаря, Магдалини.

Заселену територію передмість необхідно було укріпити. На початку XVII ст. до Львова був запрошений королівський інженер-фортифікатор А. Пассаротті. Він створив проект укріплень передмість, згідно з яким густо заселена їх площа мала обноситися оборонним валом з бастіонами, проїздами та іншими спорудами. Цей вал повинен був починатися від Вовчої гори (вул. Лисенка), йти до костьолу Лаврентія (вул. Леніна) через вул. На Рурах (тепер вул. Маяковського), Калічу гору (район вул. Козака), до монастиря і церкви Юра, через Гицлівську гору (район вул. Мінської) - аж до Високого Замку.

Для здійснення проекту було створено комісію, в яку, зокрема, увійшли відомі львівські архітектори П. Римлянин та В. Капинос. Проте втілення проекту вимагало величезних коштів, яких місто не мало. І хоча роботи вже почалися, проект А. Пассаротті був відхилений. Та його перебування у Львові не пройшло безслідно: він залишив гравюру, що є найдавнішим достовірним зображенням тогочасного Львова.

На місце Пассаротті прибув Т. Шемберг. Його проект був не менш грандіозний, але ще більш нездійснений. Практична діяльність Шемберга звелася тільки до зміцнення укріплень монастиря Юра на Краківським передмісті.

Відхиливши обидва проекти, рада міста запропонувала архітекторові П. Римлянинові подати свої пропозиції. Факт участі П. Римлянина в опрацюванні проектів укріплень Львова значно доповнює наші знання, додає яскраві риси до образу цього видатного митця. Вій постає особистістю різнобічною (обдарованою, освіченою і надзвичайно діяльною - гідним представником епохи Відродження).

Середина XVII ст. позначена напруженими подіями в історії України. Це був час визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького, яка завершилась утворенням української державності і воз'єднанням визволеної від польсько-шляхетських загарбників території України з Росією. Однак західні землі України залишилися під владою шляхетської Польщі. Для Львова почався тяжкий період. Економіка його занепадає, особливо посилюється соціальний і національно-релігійний гніт корінного українського населення, будівництво в місті різко скорочується.

Єдина пам'ятка того часу, варта уваги, - П'ятницька церква (вул. Б. Хмельницького, 63). Збудована в 1644 р. на місці тої, що існувала в XIII-XIV ст. Письмові джерела згадують про неї у 1443, 1445, 1456 рр. Нова церква, що стоїть і тепер, це одностовпний споруда з гранчастою апсидою й прямокутними нішами-конхами у північній та південній частинах. Вівтар перекритий зімкнутим склепінням, неф півциркульний, з розпалубками, що сходяться у зеніті склепіння. Над невеликим бабинцем здіймається масивна чотиригранна вежа з купольним завершенням, яке вона отримала під час реставрації 1908 р. (архіт. М. Лукецький). Верхній ярус вежі оздоблений широким аркатурним поясом, що оживляє цю сувору на вигляд споруду. Там же збереглися бійниці - прикмета її оборонного призначення. Вівтарну стіну нефа увінчує високий, готичної форми щипець, оформлений плескатими півкруглими нішами. Вмурований у південну стіну герб молдавських господарів вказує на її ктиторів та дату закінчення будівництва.

Як можна зауважити, архітектура цієї споруди не має чіткого стильового окреслення і являє собою ремінісценцію історичних стилів, зокрема готики. Вона також близька до пам'яток молдавського будівництва того часу.

Найціннішою мистецькою пам'яткою, що походить з П'ятницької церкви, є іконостас - один з найдавніших на Україні, створений львівськими художниками майже одночасно з побудовою храму. Він складається більш як з 70 ікон, розташованих у п'ять ярусів. Це яскравий приклад органічного синтезу живопису та декоративної різьби, що сприймається як єдиний високохудожній твір. За мистецькими ознаками та технічним рівнем виконання його можна віднести до майстерні або кола відомого львівського іконописця і портретиста Ф. Сеньковича. На спілі цієї пам'ятки відбилися гуманістичні тенденції ренесансного мистецтва, хронологічні рамки якого у Львові припадають на другу половину XVI початок XVII ст.

В іконах п'ятницького іконостасу простежується поєднання двох стильових тенденцій: збереження традиційної іконографічної схеми та західноєвропейське трактування форми. Злиття цих двох різнорідних явищ витворило новий самобутній стиль, притаманний не тільки львівському, а й всьому українському малярству того часу. Поряд з рогатинським та богородчанським П'ятницький іконостас є унікальною пам'яткою українського мистецтва.

Деяких змін пам'ятка зазнала при реставрації 1870 р., коли живописець А. Качмарський доповнив нижній ярус новими іконами і ним порушив пропорційність цілісної композиції. Реставрацією 1982 р. іконостасу повернуто первісний вигляд.

Починаючи з другої половини XVII ст. у Львові ще більше загострюються соціальні і політичні суперечності. Українські та й інші міщани зубожіють, а всі багатства зосереджуються в руках небагатьох патриціанських сімей. Багатіють і множаться різні монаші ордени. Роль міщанства в будівництві, як і в суспільному житті в цілому, поступово падає, ініціативу перебирають до своїх рук світські і духовні магнати, які стають основними замовниками архітекторів, художників. Вони вимагають, щоб будівлі поставали пишними і помпезними, щедро оздоблювалися декором. У львівську архітектуру поступово проникає барокко, яке наприкінці XVII ст. стає панівним стилем, а в середині XVIII ст. досягає тут свого найвищого розвитку.

Першим провісником стилю барокко у Львові стала споруда костюлу єзуїтів (вул. Театральна, 11), збудованого в 1610-1630 рр. архітектором Дж. Бріано. Він прибув до Львова, коли будівництво вже було розпочато, і лише детально опрацював існуючий проект та видозмінив інтер'єр.

Уродженець міста Модени, вихований на зразках італійської архітектури, Бріано вніс у будівлю костюлу форми, що вперше склалися в схемі фасаду церкви Іль Джезу в Римі, авторами якої були Дж. Віньйола і Дж. делла Порта. Ця схема розповсюдилася у європейській архітектурі XVII ст. і стала характерною для стилю барокко.

У плані костюл тринефний, зі слабо вираженою зовні гранчастою апсидою. Бокові нефи по відношенню до центрального дуже вузькі і низькі; над ними збудовано галереї - емпори. Домінуючим є головний фасад, розкрепований пілястрами, нішами та сильно розвиненим карнизом; натомість південний фасад - набагато скромніший і стриманіший. У нішах головного фасаду вміщено статуї. Костюл - одна з найбільших культових будівель Львова: його довжина - 41 м, ширина - 22,5 м, висота - 26 м.

Протягом XVIII ст. інтер'єр костюлу змінював свій вигляд. З південної сторони апсиди у 1702 р. споруджено чотиригранну вежу (архт. В. Годний), яка стала найвищою у місті (розібрана в 1830 р.). У 1740 р. склепіння розписали художники Франціскі і Себастьян Екштейни, які прибули до Львова з моравського міста Брно. Ф. Екштейн виконав чотири композиції на склепінні головного нефа, а після його смерті в 1741 р. роботу продовжив син Себастьян - йому належать фрески над хорами і бічними нефами.

З північної сторони при костюлі стоїть триповерховий будинок колишньої єзуїтської колегії, перебудований у 1723 р. Найбільш цікавим архітектурним його елементом є барокова брама, що виходить на вул. Театральну.

Проект попереднього будинку колегії виконав Дж. Бріано.

Близький до єзуїтського костюлу за схемою фасаду, але відмінний в об'ємно-планувальній структурі костюл кармеліток босих (вул. Радянська, 32). Зразком для нього послужила римська церква Санта Сусанна архітектора К. Мадерни. Проект львівського костюлу виготовив у 1642 р. італійський архітектор Дж. Б. Джізеліні. Будівництво розпочалося в 1644 р. і закінчилось наприкінці XVII ст.

Костюл у плані має чітко виражену форму латинського хреста. На перетині нефа і трансепта здійснюється невеличкий купол, завершений зовні сигнатуркою. Фасад, оздоблений білокам'яним архітектурним декором, майже повністю повторює барокові форми свого римського першо-взірця. В нішах першого ярусу стоять декоративні вази, на другому - скульптурні постаті, виконані А. Шванером. У 1979 р. в цій пам'ятці відкрито обласний Будинок якості, метрології і стандартизації.

Неподалік від костюлу кармеліток босих, за огорожею, стоїть однефний з бароковими формами фасаду костюл Казимира (вул. Кривоноса, 1; 1656 р.).

Навколо середмістя було кілька укріплених оборонно-культових комплексів, що входили в загальну систему фортифікацій Львова. Розташований на узгір'ї за міськими мурами (нині вул. Радянська і Дарвіна), костюл кармелітів босих був одним з таких оборонних пунктів. Його спорудження розпочалось у 1634 р. і тривало довго. Вежі, проект яких виготовив А. Вондрашка у 1835-1839рр. добудовувались у XIX - на початку XX ст. Північна вежа з наметовим завершенням стояла до 1906 р., коли провели ґрунтового реставрацію. Тоді добудовано другу - південну - вежу і обом надано барокове завершення за проектом В. Галицького.

Костюл тринефний, з трансептом, без апсид, з масивними опорними стовпами; у плані - видовжений прямокутник, подібний до єзуїтського костюлу. Візуально інтер'єр сприймається як однефний, з бічними каплицями. Трансепт на перехресті і в раменах перекритий сферичним, нефи - півциркульними склепіннями з розпалубками. Фресковий розпис стін і склепіння виконав у 1731-1732 рр. італійський художник Дж. К. Педретті разом зі своїм львівським учнем і помічником Б. Мазуркевичем. Фрески перемальовані при пізніших реставраціях. Частково збереглася скульптура бокових вітарів, що належить різцеві львівського сницаря першої половини XVIII ст. А. Штіля. Головний вітар виконаний з чорного мармуру у формі темп'єтто (храмика). Його авторство приписується львівському скульптору XVII ст. О. Прохенковичу. Це єдина пам'ятка, що походить з часу заснування костюлу.

Фасад будівлі потрактований просто, без зайвого архітектурного декору. Його поживає суворий ритм вертикальних ліній пілястрів, які стримуються горизонталями сильно розвинених карнизів другого ярусу. Єдина оздоба західного фасаду - дві скульптурні постаті у нішах першого ярусу.

Одночасно з костюлом постав монастир, обнесений високими мурами. У другій половині XVII ст., коли обновлювалися міські фортифікації, його укріплення посилював королівський інженер Я. Беренс. Фрагменти стін монастиря можна і сьогодні оглянути від вул. Дарвіна.

Майже на прямій осі до костюлу кармелітів, на протилежному західному узгір'ї (вул. Миру, 10), стоїть ще одна визначна пам'ятка барочної архітектури - костюл Марії Магдалини. Споруда не однорідна за планувальною структурою. Заснований близько 1600 р. Будівництво вели Я. Годний та А. Келар. Останньому належить скульптурний декор вітаря, виконаний у техніці стукко. Первісне костюл був невеличким, призначався тільки для семінаристів. Значних змін зазнала будівля у першій половині XVIII ст., коли для її розширення добудували головний тринефний об'єм. Ці роботи здійснив архітектор М. Урбанік близько 1758 р. В результаті ми бачимо тринефну споруду з надто видовженою вітарною частиною і двома вежами на західному фасаді. Барокове завершення башт з'явилося у 1870 р. Скульптурні постаті, що знаходяться між вежами і фронтоном, за їхніми стильовими ознаками приписують С. Фесінгеру.

Основний акцент зосереджується на головному фасаді будівлі. Його площини з чітко вираженим горизонтальним членуванням декоровані пілястрами з дотриманням послідовності ордерів: на першому ярусі - доричного, на другому - іонічного, третьому - корінського. Витончений силует, легкі, ажурні форми ліхтарів над завершеннями веж роблять їх стрімкими й динамічними.

Тип культової споруди з двома вежами на фасаді, який привнесли майстри з районів Північної Італії, став характерним взагалі для багатьох будівель XVII - XVIII ст.

Деяко інший образний лад має костюл Лазаря (вул. Коперника, 27). Ця пам'ятка нагадує оборонну споруду, ніж храм.

Костюл і шпиталь Лазаря пов'язані з іменем архітектора А. Прихильного: він був фундатором і будівничим цього комплексу. Спершу, в 1621 р., як видно з напису на таблиці, вмурованій біля хвіртки, споруджено шпиталь, а в 1634-1640 рр. - костюл. Разом з А. Прихильним працював Я. Боні, а пізніше - М. Годний.

За типологічною характеристикою, костюль - невелика однефна будівля з малою прямокутною апсидою. До північної і південної сторін апсиди приставлені невисокі триярусні квадратні вежі, завершені наметовим покриттям. Це єдиний випадок такого розташування веж у львівській архітектурі.

Стіни позбавлені декоративних прикрас. Єдина архітектурна оздоба храму - кам'яний карниз і модульйонний фриз, що увінчує вежі і стіни його основного об'єму. В простоті й лаконізмі форм цього костюлю вбачається пізній відгомін архітектури ренесансу. Врешті саме призначення пам'ятки як притулку для хворих і розташування її поза межами середмістя як оборонної одиниці зумовило архітектоніку та зовнішній вигляд.

Цікава архітектурна пам'ятка Львова - колишній вірменський костюль Хреста (пізніше місіонерський; вул. Калініна, 9). Ця невелика, але в гарно знайдених пропорціях однефна з напівкруглою апсидою споруда збудована в 30-х рр. XVII ст. коштом львівського міщанина вірменина І. Агапсовича. В ній ще можна спостерігати ремінісценції готичної архітектури: стрілчаста форма віконних отворів, такої ж форми арки в інтер'єрі.

У XVII ст. у Львові з'являються ще дві споруди оборонного характеру - арсенали королівський і Сенявських.

Спорудження королівського арсеналу (вул. Підвальна, 13) розпочалося у 1639 р. під наглядом інженера-фортифікатора П. Гродзіцького. Південний фасад будівлі, що виходить на площу, вирішений у легких витончених формах з ажурною аркадою і завершується барочним фронтоном. Східний фасад (від вул. Підвальної) більш стриманий: площину стіни порушує тільки ритм вікон з білокам'яним обрамленням. Вікна першого поверху прикрашені масивними трикутними сандриками, другого - лучковими. Основний акцент у цьому фасаді кладеться на білокам'яний портал з рустованими пілястрами і волютами на антаблементі.

У другій половині XVII ст. постав арсенал Сенявських (вул. Бібліотечна, 2); на початку XIX ст. його перебудовано в стилі класицизму під бібліотечні і музейні збірки. Тепер тут відділ мистецтва Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка АН УРСР.

Наприкінці XVII ст. споруджено два костюли - Лаврентія для монастиря боніфратрів (вул. Леніна, 26) і Урсули (вул. Зелена, 9). Першу пам'ятку, що заснована 1539 р., в 1687 р. перебудував архітектор Бенуа. Наприкінці XVIII ст. після ґрунтовної реконструкції її пристосовано під військовий шпиталь. Костюль Урсули заснований близько 1678 р. Споруда з двома вежами на ввігнутому фасаді протрактована досить сухо. В її строгих, позбавлених декору формах відчутний подих північного класицизму XVII ст., пов'язаного з творчістю голландця Т. Ван-Гамерен. Власне, йому приписується авторство цього костюлю.

Перша половина XVIII ст. знову знаменується значним піднесенням будівництва після його занепаду в другій половині XVII ст. Тепер уже не міщани, не цехи і братства, а панівна верхівка - магнати і шляхта стають засновниками численних культових споруд та палаців. Майстри, які прибували до Львова, вже не прагнули стати членами цеху, а шукали протекторату в короля і магнатів.

Починаючи з 1740-х рр. мистецтво львівського барокко досягає найвищого розквіту. Незважаючи на південнонімецькі й австрійські впливи, воно носить самобутній і оригінальний характер, набирає особливої гармонійності і стильової цільності. Архітектура барокко з її спрямуванням до емоційної наснаженості форм викликала бурхливий розвиток декоративної пластики і монументального малярства. Ці види мистецтва, синтезуючись, доповнювали, збагачували архітектуру. Зодчий і скульптор працюють спільно. Б. Меретин і Пінзель явили яскравий приклад такої нероздільної творчої співпраці.

Найвизначнішими спорудами XVIII ст., які надали Львову особливого архітектурного колориту, стали собор Юра і костюль домініканців. Крім них, з'явилася значна кількість пам'яток, більш скромних за своєю мистецькою цінністю. Але й вони відіграли помітну роль у формуванні забудови міста.

Колишній костюль францісканців (вул. Короленка, 1) збудований у 1708 р. для монастиря капуцинів; францісканцям переданий пізніше. Сучасний вигляд споруда отримала в результаті реставрації після пожежі 1833 р. Костюль тринефний з досить скромно потрактованим фасадом, площина якого пожевляється пілястрами, порталом-присінком і рельєфом між вікнами на другому ярусі. Центральний неф об'єднаний з бічними барочними волютами. Фасад завершується строгим трикутним фронтоном. Присінок з волютами-елемент пізнішого походження: його добудували під час реставрації 1902 р.

Вишуканістю і витонченістю форм відзначається костюль Антонія (вул. Леніна, 49), споруджений у 1718 р. Це невелика однефна будівля, яку доповнюють дзвіниця, сходи, тераси, скульптура, що разом творять єдиний ансамбль. Фасад стримити у висоту і завершується барочним фронтоном грайливого рисунка з ажурними декоративними вазами. Головним акцентом фасаду служить висунутий вперед об'єм присінка з аналогічним до фронтона декором. Скульптуру на парапеті сходів виконав один із членів сім'ї відомихскульпторів і архітекторів XVIII ст. Ф. Фесінгер. Скромна дзвіниця в строгих класицистичних формах збудована в 1818 р. за проектом Й. Маркля. В інтер'єрі знаходяться вівтарі з пишною рокайльною різьбою і позолотою. Щодо авторства пам'ятки, то, ймовірно, воно належить архітектору Дж. Фонтана.

Одночасно з костюлом Антонія заснований інший - сакраменток (вул. О. Марченка, 9). У 1718 р. його збудовано у фахверковій конструкції; спорудження мурованого розпочалося в 1743 р. і тривало до 80-х рр. XVIII ст. Але повністю будівля не була завершена. Свій сучасний вигляд костюль отримав у 1880 р., коли його перебудували за проектом А. Мінасевича. Раніше, як видно з літографії середини XIX ст. Ю. Свободи, костюль стояв без вежі. Архітектор-реставратор намагався надати пам'ятці форм, які панували в архітектурі XVIII ст. Відомо, що на початку будівництва, у 1744 р., у спорудженні костюлю й монастиря брав участь Б. Меретин.

Церква Петра і Павла (вул. Леніна, 82) збудована у 1668 р. спочатку як костюль, який у 1750 р. передали чернечому ордену паулінів; з 1786 р. - церква. Ця невелика однефна будівля не зберегла свого первісного вигляду, його знівельовали перебудови XVIII ст. Притвор з дзвіницею на ньому споруджено в 1798 р. за проектом К. Фесінгера. В нішах притвору знаходились фрески Л. Долинського, затерті пізнішими перемальовками.

У другій чверті XVIII ст. постає ще кілька пам'яток пізньобароккової архітектури, які не виділяються особливими стильовими характеристиками. Серед них костюль Анни, що знаходиться на розвилці сучасних вул. Шевченка і 1 Травня. З ним пов'язана цікава сторінка з життя ремісників Львова. Група челядників шевського цеху виступила проти своїх майстрів, які не хотіли задовольнити їхніх справедливих вимог. Ремісники вирішили податися в пошуки кращої долі. Вночі вони покинули місто. Сторожа наздогнала непокірних, щоб повернути назад. Сталася сутичка, в якій полягло кілька чоловік. У 1507 р. на місці їх загибелі шевський цех поставив костюль - спочатку дерев'яний, потім мурований.

Сучасна будівля походить з 1730 р. Зовсім пізнім елементом споруди є вежа, добудована на початку XX ст. архітектором Б. Віктором. Монастирський будинок, що стоїть поруч, зберіг характерні риси архітектури XVIII ст.

На теперішній вул. Коперника стояла знищена фашистською бомбою Святодухівська церква, збудована у 1722-1729 рр.; в ній знаходився іконостас пензля Л. Долинського. Залишилась тільки струнка вежа-дзвіниця, барокове завершення якої вигідно контрастує з конструктивними формами будинку головної пошти. Годинник на дзвіниці походить зі скиту Манявського і встановлений на ній у 1786 р.

Колишній костюл Миколая (вул. Щербакова, 2) споруджений у 1739- 1745 рр. Його авторство приписувалось італійцеві Ф. Плаціді. За даними новіших досліджень, будівничим був монах-тринітар К. Гранацький, уродженець Любліна. Костюл тринефний, перекритий півциркульними склепіннями з розпалубками. Фасад завершений традиційним для свого часу фронтоном з волотами. Площини фасаду розкреповані пілястрами і значно розвиненими карнизами. Інтер'єр оздоблений пишною ліпниною, дерев'яною різьбою і скульптурою. Автор ліпного декору, виконаного в 1746 р., - чернець Л. Печицький з Підляшшя. Вівтарна скульптура, як свідчать контракти 1745 і 1746 рр., належить різьбеві С. Фесінгера. Цінною пам'яткою мистецтва є вівтар Шольц-Вольфовичів 1595 р., що знаходиться в лівому нефі. Він походить з Кафедрального костюлу.

Більш багате архітектурно-декоративне оздоблення має фасад костюлу Мартина (вул. Декабристів, 8). Сучасна мурована споруда закладена в 1736 р. на місці дерев'яної, спаленої в 1700 р. Гнуті лінії фронтона, глибокі ніші, декоративні вазони і сильне крепування подвійними пілястрами надають фасаді мальовничості. Інтер'єр прикрашають фрески пензля Й. Маєра, який прибув до Львова з Моравії разом з художниками Екштейнами. Сповнену динаміки й експресії скульптуру головного вівтаря, яка тут була, виконував скульптор йінзель.

Колишній місіонерський монастир 1744 р. (вул. Калініна, 9), що побудований Б. Меретином, зберіг елементи пізньобарокового декору.

Менш примітна будівля XVIII ст. - невеличкий однефний костюл Софії (вул. І. Франка, 121а) з невибагливими барочними формами фасаду. Перебудований у другій половині XIX ст.

Визначною пам'яткою того часу, яка своїми стильовими ознаками випадає з орбіти барочного будівництва, є колишня колегія Піарів (вул. Некрасова, 4; тепер головний корпус клінік медінституту). Акт на заснування колегії видано 1748 р., але її спорудження розпочалося лише в 1762 р. Авторство приписується Ф. Плаціді. Цей монументальний П-подібний у плані, палацового типу будинок був закінчений у другій половині XIX ст. добудованою лівою крилою. Центральний фасад, акцентований могутнім портиком корінфського ордера, нагадує фасад Латеранської базиліки в Римі архітектора А. Галілеї. Близькою аналогією до львівської пам'ятки є костюл у селі Підгірці Бродівського району (1763 р.). В обох спорудах проявилися риси класицизму в період всевладного панування барокко.

Пам'ятка архітектури цього періоду - колишній тринітарський костюл 1703- 1731 рр. (вул. Краківська, 21; тепер Преображенська церква).

Найвизначніші досягнення львівського барокко пов'язані з іменами будівничих Б. Меретина і Яна де Вітте. Їх талант втілюється у двох пам'ятках - соборі Юра і костюлі домініканців.

Собор Юра (пл. Б. Хмельницького, 5), силует якого здійснюється на південно-західному узгір'ї, - перлина української барокової архітектури. Будівництво розпочалося в 1744 р. за проектом Б. Меретина. Він же до своєї смерті в 1759 р. реалізував його, вносячи в процесі роботи незначні зміни. Продовжив спорудження собору (тривало до 1764 р.) С.Фесінгер. Оздоблення будівлі закінчено в 1770 або 1772 рр.

Хоч автор цієї пам'ятки Б. Меретин був вихований на кращих західноєвропейських зразках, все ж він не пориває з українськими традиціями. Просторова композиція собору виражена хрещатим об'ємом, утвореним високими нефом і трансептом, але в плані, завдяки кутовим приміщенням, сприймається як тринефний храм з видовженим бабинцем і вівтарем, що мають однакову з середнім нефом ширину. Чотири опорних стовпи несуть систему склепінь з головною банею і меншими банями над пониженими приміщеннями в зовнішніх кутах простірного хреста. Баня на осивному чотириграннику служить організуючим елементом, якому підпорядковуються інші архітектурні об'єми споруди. На оригінальному проекті Б. Меретина (зберігається у Львівському музеї українського мистецтва), де зображено поздовжній розріз храму, куполом завершується не тільки центральний об'єм, а й вівтар та притвор. Таке композиційне вирішення зближувало пам'ятку з традиційними трибаними українськими церквами. Проте архітектор змінив бічні бані хрестовими склепіннями. Собор оточений рядом споруд, які творять єдиний, цільний ансамбль. В нього входять капітульні будинки, що обступають собор з трьох сторін, огорожа з двома брамами (1765 р.), митрополичий палац (1772р.), дзвіниця (1865 р.). Ансамбль розкривається поступово, коли проходиш через двоє воріт, оздоблених скульптурними постатями долота М. Філевича. Храм стоїть на терасі, на яку ведуть двомаршеві сходи, прикрашені балюстрадою і скульптурами геніїв роботи С. Стажевського. Фасад акцентований монументальним порталом з поставами отців східної церкви Афанасія і Льва роботи скульптора Пінзеля. Скульптурна група Юрій Зміборець цього ж майстра увінчує аттик. За силою виразу й експресії це один з кращих творів монументальної барокової скульптури на Україні.

(пропуск 83-84)

Пам'ятки КЛАСИЦИЗМУ

Тяжкі випробування переживало місто у XVIII ст. Північна війна між Росією і Швецією (1700-1721 рр.), в яку була втягнута більшість європейських країн, не оминула Львова. Під час наступальної кампанії проти Речі Посполитої війська шведського короля Карла XII у 1704 р. оволоділи Львовом, зруйнували і пограбували його. Почалися пошесті й епідемії. Сплата контрибуції шведським завойовникам вичерпала міську казну і спорожнила кишені городян. Усе це призвело до занепаду економічного й культурного життя, негативно позначилося на містобудуванні. Фортифікації - колишня гордість Львова, нищаться, башти і мури від недогляду розвалюються. Напівзруйновані кам'яниці міське управління охоче відпродує бажаним за низькі ціни. В самому місті будівництво ведеться дуже мало. Зате зростає кількість юридик - дільниць у передмісті, що належали багатій шляхті та монастирям.

У 1772 р., після першого поділу Польщі, Галичина відійшла до Австрії. Львів став адміністративним центром новоутвореної провінції, що певною мірою стимулювало його економічний і культурний розвиток. Місто розбудовується територіально, одночасно міняється його архітектурне обличчя.

З 1777 р. починають розбирати мури і розкопувати вали, які на той час уже втратили свою оборонну функцію. (Роботи ці очолює архітектор К. Фесінгер). На їх місці з'являються вулиці, сквери, бульвари. В перших роках XIX ст. постали сучасні вулиці Лесі Українки - з північної та Комсомольська і Валова - з південної сторін колишнього середмістя. В західній і східній частинах на засипаних ровях було сплановано бульвари: Гетьманські вали, що йшли вздовж берега тоді ще відкритої ріки Полтви (тепер просп. Леніна), і Губернаторські вали (тепер вул. Радянська).

Знесення мурів дало змогу вести кам'яне житлобудівництво на передмістях (чого раніше не було), і вони, зливаючись з містом, становлять одну цілість. Нова забудова простягається спочатку на захід, на лівий берег Полтви, а пізніше - на південь і схід. Західний берег Полтви з'єднувався з центром трьома кам'яними мостами. З 1839 р. починається планомірне заскелення річки, яке тривало майже півстоліття. Одночасно архітектор К. Фесінгер опрацьовує «план прикрашання міста», тобто регуляції забудови. На зламі XVIII - XIX ст. до Львова напливає значна кількість австрійських і німецьких урядовців, які розгорнули тут широке цивільне будівництво. Це, без сумніву, вплинуло на стильовий характер архітектури міста того часу.

Значну роль у формуванні забудови Львова в першій половині XIX ст. відіграла створена при Галицькому губернаторстві так звана Галицька дирекція будівництва, яка затверджувала і сама опрацьовувала плани різного характеру. До її складу входили виключно приїжджі з Австрії та Німеччини спеціалісти, які нав'язували свої смаки і вимоги. Єдиним уродженцем Львова серед них був архітектор Ю. Глоговський.

Уже з 80-х рр. XVIII ст. і майже до середини XIX ст. у львівській архітектурі побутує класицизм, у якому відбився вплив австрійського напрямку - з його сухістю і простоті форм. У Львові він не набув широкого розвитку і проявився в основному у житловому будівництві. Монументальних громадських споруд тут зводилося дуже мало. Єдиними громадськими будівлями, що постали в той час, були ратуша, теперішня Наукова бібліотека ім. В. Стефаника АН УРСР та театр ім. М. Заньковецької.

У львівському класицизмі можна вирізнити декілька фаз розвитку. На першому етапі він ще пов'язаний з впливом пізнього барокко, і його можна назвати раннім. Це виразно видно на такій пам'ятці, як митрополича палата біля собору Юра, де нарівні з рокайльною орнаментикою виступає строгий класичний портик. Аналогічний приклад - будинок на вул. Театральній, 10.

На початку XIX ст. в архітектурі міста помітні елементи стилю ампір - в основному у декоративному оздобленні фасадів. З 30-40-х рр. у будівництві з'являється новий напрям, майстри якого прагнуть до граничної простоти архітектурних форм, уникають будь-яких декоративних елементів на фасадах, надають будівлі утилітарної функції. Це бідермайер - стиль, що, по суті, став логічним продовженням класицизму. Але особливого розвитку він не набув; найповніше виявився в ужитковому мистецтві, зокрема в оформленні меблів.

Житлові будинки в стилі класицизму з'являються вже наприкінці XVIII ст. Насамперед реконструюються фасади, надбудовуються поверхи в центральній частині міста. Планувальна структура змінюється мало. Площа Ринок (за винятком ратуші і кількох будинків, що отримали нові фасади) у цілому залишається такою, якою вона була протягом XIV-XVII ст. Найбільше оновлення торкнулося прилеглих до площі Ринок вулиць - теперішніх Краківської, Народної гвардії ім. І. Франка, Театральної, Вірменської, Фрунзе, Галицької.

Наслідкування, переосмислення класицизмом форм ренесансу, звернення до античної спадщини передбачало широке застосування скульптури для декорування фасадів. Найчастіше це були рельєфи у вигляді фризів або окремих вставок з міфологічними мотивами. Плідно працювали в цьому напрямку в першій половині XIX ст. скульптори Г. Вітвер, родина Шімзерів, П. Евтельє, виховані на кращих досягненнях митців європейської слави А. Канові і Б. Торвальдсена.

Пам'яткою, в архітектурі якої уперше відбилися риси класицизму, є колегія Піарів. Її центральний ризаліт із застосуванням класичної ордерної системи став новим явищем у тогочасному будівництві.

Іншою цікавою пам'яткою раннього класицизму є колишній дім Земельного кредитного товариства (просп. Леніна, 1-3), що споруджувався в два етапи: в 1809- 1811 рр. збудовано його ліву половину (від вул. Коперника), а в 1821 - 1822рр.- другу (від просп. Леніна). Цей імпозантний триповерховий будинок (четвертий ярус його надбудовано наприкінці 1940-х рр.) якнайповніше втілює риси стилю ампір. Його фасад, оздоблений скульптурними рельєфами роботи Г. Вітвера і А. Шімзера,- один з найпишніших у Львові. Невідомий автор проекту, без сумніву, зазнав впливу віденського будівництва того часу, яке розвивалося під знаком ренесансних тенденцій.

Прикладом архітектури класицизму є колишній будинок Осолоінеум, де розміщується нині Наукова бібліотека ім. В. Стефаника АН УРСР (вул. Стефаника, 2). Він перебудований з жіночого монастиря кармеліток взутих (XVII ст.). Проект приміщення для бібліотечних і музейних збірок був замовлений у віденського архітектора П. Нобіле - яскравого представника епохи класицизму на зламі XVIII-XIX ст. Однак цим проектом не скористалися, бо втілення його обійшлося б надто дорого.

У 1827 р. інженер Ю. Бем запропонував свій проект, що передбачав використання збережених фрагментів монастиря і костюлу. За проектом Бема, до головного корпусу прилягали з боків флігелі, які утворювали типовий для класицизму замкнений двір - так званий курдонер з двома брамами в металевій огорожі. Тепер це П-подібна в плані будівля, головний фасад якої виділений ризалітом з портиком корінфського ордера. Аналогічний класичний портик бачимо на фасаді книгосховища від вул. Коперника, переробленого з колишньої монастирської каплиці. Цей портик на струнких колонах гармонійно пов'язався з куполом каплиці. (Каплицю у 1743- 1744 рр. перебудував Б. Меретин). Запроектовані Бемом на обох портиках аттики пізніше замінені трикутними фронтонами. Будівництво бібліотеки вели Ю. Бем - у 1827-1830 рр., Й. Зальцман - у 1830- 1840 рр., В. Шмідт -з 1841 по 1850 рр.

Майже одночасно з бібліотекою (1827- 1835 рр.) зведено ратушу (пл. Ринок, 1). Будівництво здійснювали Ф. Трешер, Ю. Маркль, А. Вондрашка під керівництвом Ю. Глоговського. В естетичному відношенні споруда не привертає особливої уваги: це приклад казенного австрійського класицизму з його сухим, чисто раціоналістичним підходом у трактуванні архітектурних об'ємів. Площини фасадів чотириповерхового, кубічної форми будинку розчленовані монотонним ритмом вікон, які лише на другому поверсі завершуються трикутними сандриками. Пожвавлюючим елементом служать портики на південному та західному фасадах. Чотиригранна вежа, що височіє над ратушею, до пожежі 1848 р. мала купольне завершення. Сучасний вигляд вона отримала після перебудови її Й. Зальцманом.

На місці, де колись стояв Низький замок, у 1837-1842 рр. з'явилася монументальна будівля Старого театру - теперішнього Державного ордену Трудового Червоного Прапора академічного українського драматичного театру ім. М. Заньковецької (вул. Лесі Українки, 1). Споруджений Й. Зальцманом за проектом віденського архітектора Л. Піхля. Масивний, строгий формами куб театру дуже близький до ратуші. І тут монотонний ритм вікон головного фасаду переривається монументальним портиком іонічного ордера (його увінчувала колись квадрига Аполлона). Бічні фасади також оформлені пілястрами іонічного ордера. Свого часу це був один з найбільших театрів Європи. У 1940 р. проведено ґрунтовну реконструкцію театрального залу, перебудовано вестибюль, фойє, технічно вдосконалено сцену.

Характерними пам'ятками цього періоду є ще кілька громадських споруд. До житлової забудови притулився скромний одноповерховий будинок колишньої гауптвахти (пл. Підкови, 1; тепер квітковий магазин «Троянда»), збудований за проектом М. Брезані у 1829 р. на кошти львівського міщанина К. Гартмана. Єдиний декор цієї пам'ятки - фронтон з ліпною арматурою. Рустований фасад розчленований ритмом великих півкруглих вікон.

У 1844 р. архітектор Й. Зальцман будує палац латинських архієпископів (вул. Радянська, 32), що увібрав риси бідермайєру - з його простотою і відсутністю декору. Послідовник Зальцмана В. Шмідт - автор проекту будинку колишньої так званої Генеральної команди (пл. Воз'єднання, 6). В стилі, наближеному до бідермайєр-рівського класицизму, перебудований арсенал Сенявських (вул. Бібліотечна, 2). Всю увагу в цій будівлі архітектор концентрує на східному фасаді, оформленому трикутним фронтоном і балконом на тосканських колонах. Споруду увінчує доричний фриз. У ніші фронтона вміщена скульптура лежачого коня, а балкон прикрашають рельєфи із зображенням орлів, що тримають гірлянди квітів. Увесь скульптурний декор - екстер'єру та інтер'єра - належить А. Шімзера.

Риси бідермайєрівського напрямку, поєднані з елементами романтизму, відбилися в архітектурі колишнього Народного дому (вул. Театральна, 22; тепер Будинок офіцерів). Він перебудований з першого Львівського університету, для якого було використано приміщення тринітарського монастиря початку XVIII ст. Перебудова здійснена згідно з проектом В. Шмідта за участю С. Гавришкевича у 1852-1862 рр. Збережено фрагменти старої споруди, хоча в цілому вона потрагтована дуже сухо.

Дещо інший характер має житлове будівництво першої половини XIX ст. Мабуть, у ньому найвиразніше виявився стиль класицизму з його різноманітними відтінками і стремлінням поєднати чітку архітектоніку фасаду зі скульптурним декором. Власне, у житловій архітектурі найкраще простежується камерний характер львівського класицизму.

Житлові будинки в цьому стилі з'являються наприкінці XVIII ст.; в них інколи ще влітаються елементи пізнього барокко. Дім № 13 на вул. Вірменській (палац Мі-рив), перебудований архітектором П.Д. Гібо у 1783 р., - яскравий приклад цього. Інший зразок - будинок № 10 на вул. Театральній, споруджений на десять років раніше (1774 р.). В ньому разом з пізньобароковими формами проступають елементи нового стилю - в застосуванні класичного портика.

Кам'яниць, в архітектурі яких у більшій чи меншій мірі відбився стиль ампір, у Львові чимало, їх можна оглянути на пл. Ринок, вул. Краківській, Вірменській, Народної гвардії ім. І. Франка, Радянській, Зеленій та інших. Серед них виділяються будинки № 10, 12 на вул. Народної гвардії ім. І. Франка. Вишукано і з великим тактом оздоблює рельєфами їхні фасади Г. Вітвер, використовуючи орнаментальні і міфологічні мотиви. Ці ж сюжети повторені й на будинку № 21 на вул. Вірменській. Сусідній дім № 23 називають «будинком пір року», що пов'язується з тематикою рельєфів на його фасаді. Основа будівлі походить з XVIII ст., а сучасний вигляд вона отримала в XIX ст. після однієї з численних реконструкцій. Фасад на рівні другого і третього поверхів прикрашений іонічними пілястрами, які підтримують фриз із знаками зодіака. Між пілястрами під вікнами третього поверху вміщено рельєфи із зображеннями сцен з життя селян у всі пори року: оранка, жнива, тертя льону, весілля тощо. В центрі - постать крилатого Хро-носа, що відлічує час. За тематикою і характером виконання ці рельєфи значно відрізняються від усіх попередніх. У них переважають жанрові, побутові елементи. Тут митець відмовився від холодних, бездушних міфологічних персонажів, властивих для рельєфів Вітвера чи Шімзера. Він, як художник-реаліст, відтворив образи і сюжети, бачені ним у повсякденному житті.

Автор цих рельєфів, виконаних у 60-х рр. XIX ст., - український скульптор Г. Красуцький.

Цікаві будинки № 4 і 34 на вул. Краківській (поч. XIX ст.). Перший з них, хоч і позбавлений скульптурного декору (за винятком одного рельєфу «Селена й Ендіміон» над балконом скульптора П. Евтельє), зате вирає незвичайно згармонізованими і вдало знайденими архітектурними формами. Другий, з оригінальною сходовою кліткою, милує око витонченими ампірними рельєфами з мотивами грифонів, ваз і грайливими путті.

Різпеві А. Шімзера належать скульптурні групи аттика і рельєфи фасаду будинку № 8 на вул. Радянській (поч. XIX ст.), в якому мешкала родина відомих львівських літографів і друкарів Піллерів. Учень Шімзера П. Евтельє працював над оздобленням будинку № 10 на вул. Театральній. Він виконав постать бога війни Марса (1850 р.) - одну з двох скульптур, що знаходяться на антаблементі порталу.

Палацового характеру надано будинку, де міститься Природознавчий музей (вул. Театральна, 18). Споруджений у першій половині XIX ст. архітектором В. Равським. Тут дуже вдало знайдено пропорційні співвідношення мас і окремих архітектурних елементів. Дещо масивний рустований цокольний ярус переходить у ритмічно розчленовані пілястрами верхні поверхи. Центральна частина акцентується ризалітом з чотирма доричними колонами, що підтримують трикутний фронтон. Чітка і виразна архітектура фасаду виказує пам'ятку зрілого класицизму.

Є ряд інших споруд у місті, в яких проступають елементи стилю класицизму. Так, будинок № 2 на вул. 17 Вересня зацікавлює рельєфами грифонів і орлів з гірляндами, що подібні до рельєфів А. Шімзера на вул. Бібліотечній, 2. Вхід оформлений важким доричним портиком, аттик увінчаний скульптурною групою.

Дуже вдало, у вишуканих архітектурних формах вирішений будинок № 2 на вул. М. Удалого. Його фронтон оздоблений характерними для цього періоду вазами і акротеріями. Приблизно так потрагтований будинок на вул. Радянській, 16, що походить з першої половини XIX ст. Сильовими фасадами вирізняються будинки на вул. Лесі Українки, № 2 (архітектор Й. Зальцман, 1837 р.) і, особливо, № 20 (технікум громадського харчування), увінчаний доричним фризом; № 15 і 20 - на вул. Галицькій; № 18 - на вул. Фрунзе; № 9 - на Комсомольській; № 15 і 29 - на Валовій; № 26 - на вул. Зеленій (колишній палац).

Інтенсивне будівництво першої половини XIX ст., звичайно, не вичерпується згаданими пам'ятками. Але не всі тогочасні споруди зберегли характерні риси класицизму. Багато з них зазнали реконструкцій наприкінці XIX ст.; та й не кожен домовласник мав можливість будувати такі імпазантні, пишно оздоблені житла, як Гауснери (просп. Леніна, 1-3, і вул. Театральна, 18) чи Піллери (вул. Радянська, 8). І громадські споруди іноді були аж надто скромними за формою, як, наприклад, старий будинок університету на вул. Щербакова, 2 (архітектор Ф. Штадлер, 1842 р.). У Львові збереглися зразки архітектури малих форм періоду класицизму. Найкраща серед таких пам'яток - альтанка в парку ім. І. Франка

(поч. XIX ст.). Ця елегантна ажурна споруда органічно вписалася у зелений масив парку, стала його невід'ємною часткою. Легкий купол альтанки, що спирається на витончені тосканські колони, оформлений фризом з використанням елементів класичної архітектури - букраніонів. У цій малій архітектурній формі знайшли відголосок віяння романтизму. З найбільшою повнотою відбився дух класики з її величавістю й алегоричністю змісту в пам'ятках меморіальної пластики. Меморіальна скульптура, як і архітектурна пластика, була чи не основним джерелом заробітку для львівських скульпторів першої половини XIX ст. Тому не дивно, що кращі твори таких талановитих майстрів, як Г. Вітвер, А. і Й. Шімзери, П. Евтельє, встановлено на могилах Личаківського цвинтаря. Родинна каплиця Борковських (1812 р.) зі скульптурою роботи Г. Вітвера - визначна пам'ятка меморіальної пластики доби класицизму.

З кінцем першої половини XIX ст. згортається розвиток архітектури класицизму, що прагла до логічної виразності, чистоти форм і ліній, гармонії площини зі скульптурним рельєфом. Єдність стилю втрачається, і в другій половині цього століття зароджується архітектура еkleктики.

У Львів «ПРИЙШОВ» СТИЛЬ ЕКЛЕКТИКИ...

Буржуазно-демократична революція 1848-1849 рр. охопивши полум'ям боротьби народні маси Австрійської імперії, зазнала поразки. Проте основним її наслідком було скасування кріпацтва, ліквідація феодално-кріпосницьких відносин, ПНІ розчищало шлях для розвитку капіталізму

Хоч Галичина продовжувала залишатися колоніальним придатком імперії, все ж надання їй у 1867 р. внутрішньої автономії привело до того, що Львів у 1870 р отримав певну самостійність у управлінні міськими справами.

Магістрат формувалася з представників місцевої аристократії і буржуазії, трудящі не мали можливості бути обраними до нього органу влади.

Осередком потужної промисловості Львів не став тут переважали дрібні підприємства кустарне-мануфактурного типу. А от як важливий адміністративний, торговий і культурний центр він наприкінці XIX ст. належав до значних міст Середньої Європи. Поте» зміцненню сприяло також жваве будівництво залізничних сполучень: у 1861 р. пролягла колія через Краків на Відень, пізніше на Чернівці, Золочів. Броди. Підволочнськ. Стрий.

Зросло населення міста: якщо наприкінці першого десятиріччя XIX ст. тут налічувалось близько 45 тисяч чоловік, то в останньому роїп нього віку кількість жителів досягла майже 150 тисяч. Зв'язане з ним розгортання будівництва невідомо; змінило характер раніше напівсільських львівських передмість. Забудовою зайнято майже всю уголовину Полтви, розкидані посеред неї мальовничі горби, перекрито розлогі мочари. тільки де-не-де залишилися зелені острівні - зав'язі майбутніх парків.

Полтва, а також численні менші ріки II потічки ставали тепер перешкодою для прокладання нових вулиць і розпланування нових кварталів. Перекривати Полтву в межах міста почали в 1841 р. при впорядкуванні теперішньої пл. Міцкевича; основні роботи по розсклепленню її руслу проводились у 1883-1892 рр.. а завершилися у 1905 р.

Нова забудова Львова в останній третині XIX ст. зовсім відрізняється від попередньої. Матеріальні засоби зосереджувалися тепер у руках молодого буржуазії, що на хвилях промислового буму виплинула із дрібно міщанського середовища, урядовців, з числа родовитої шляхти, місцевих та прибулих у пошуках наживи комерсантів Вони й визначають усю місто будівельну політику за своїми можливостями, потребами, смаками. Будь-які пошуки шляхів дальшого розвитку самобутніх місцевих архітектурно-будівельних традицій здавалися їм зайвими, тим більше, що вже існували численні зразки «велико-міської» архітектури в країнах Європи, де раніше зародився капіталізм. До того рівня і хотілося їм дотягнутись. Помпезні тогочасні будівлі Парижа, Берліна і, особливо, територіальне) ближчих Відня, Праги, Будапешта цілковито полонили їхню увагу.

Так «прийшов» у Львів суперечливий за своєю суттю стиль еkleктичного історизму, який безроздільно панував тут до кінця XIX ст. і залишив тривкий відбиток в архітектурі міста. Цей напрямок звичайно розглядають, як вияв кризи творчих концепцій в архітектурі, зумовленої загостренням класових протиріч. Пануюче в той час ліберальне ставлення властей до приватної господарської ініціативи призвело до втрати контролю над будівництвом, внаслідок чого розбудова велась переважно без глибоких містобудівельних задумів, стихійно відбиваючи класову структуру населення.

У другій половині XIX ст. будівництво у Львові зосереджується насамперед уздовж давніх доріг, що сходилися колись у старому місті, утворюючи радіальну спрямованість основних магістральних вулиць, (її незручність стала гостро відчутною в наш час). Спритні ділки купують малопривабливі ділянки для промислової забудови, довкола якої починає селитися біднота. Так виникли неупорядковані робітничо-промислові квартали в районі нинішньої вул. Б. Хмельницького та частково й в інших передмістях. Необхідність забезпечення житлом великої кількості населення породжує нове для Львова масове спорудження прибуткових будинків. Про темпи тодішнього житлового будівництва свідчать такі цифри: якщо в 1873 р. у місті було 2594 житлових будинки, переважно одно - і двоповерхових, то в 1900 р. їх число (висотою вже 3-4 поверхи) становило 4360. Планування нових кварталів мало випадковий характер, а поспішність у спорудженні спричинилася до низької архітектурної виразності затіснених, неупорядкованих передмість.

Вся увага зосереджувалася на забудові центральної частини Львова, яка в другій половині XIX ст. набуває справді вели-коміського, європейського характеру. Центральні вулиці прикрашаються численними монументальними будівлями державних установ, банків, комерційно-промислових товариств, готелів, культурно-навчальних закладів. Упорядковуються зелені масиви. У мальовничих південній та південно-східній частинах виникають просторі квартали з розкішними віллами та палацами аристократичної верхівки.

Ряд заходів було вжито для поліпшення комунального господарства міста. Вже з 1858 р. головні вулиці освітлювалися газовими ліхтарями; в 1901 р. вступила до ладу електростанція. Перший кінний трамвай з'явився у Львові восени 1870 р., а з весни 1894 р. почала діяти лінія електричного трамвая.

Еkleктичні споруди мали виявляти престиж замовника, що спонукало будівничих створювати складні, надмірно декоровані композиції фасадів. Архітектори того часу мали ґрунтовні знання форм і прийомів композиції, властивих різним стилям. Вільне володіння різноманітними художніми мотивами відкривало, на їх думку, широкі можливості для творчого синтезу всієї архітектурної спадщини і досягнення вершин майстерності.

Тому, залишаючись на консервативних позиціях, архітектура періоду еkleктики нерозбірливо використовує весь багатий історичний арсенал різноманітних засобів архітектурної та художньої пластики: ренесансові та класичні ордерні

системи, аркади, портики й лоджії, вигадливі портали й сандрики над багатообрамленими вікнами, масивні балюстради, бароккові крепування поряд з черепашковими оздобленнями рококо, ампірні гірлянди, каріатиди й атланти, повторені в мініатюрі ренесансові й барочні куполи та ін.

Праці дослідників європейської архітектури середини й другої половини XIX ст. рясніють назвами на означення окремих напрямків у строкатій палітрі тодішніх архітектурно-декоративних систем. Часто-густо зустрічаються такі: неороманський чи неоготичний стиль, неоренесанс, неокласицизм і т. п., хоча властиві тим стилям ознаки майже ніколи не вступали у свої попередній класифікаційній частоті.

Виділяються дві основні групи тогочасних творчих напрямків за наслідуванням ними первісних джерел. Перша ґрунтувалася на використанні архітектурних форм епохи середньовіччя - романського, готичного, візантійського та орієнтальних стилів. Зародження цього напрямку - як загальної реакції на холодність і бездушність пізнього класицизму - припадає на перші десятиріччя XIX ст. В літературі, мистецтві та архітектурі він одержав назву «романтизм». Виявлявся насамперед у культовому та палацовому будівництві.

Відголоски романтизму в своїй первісній формі слабо відчутні в архітектурі Львова. Зацікавлення мотивами середньовічної архітектури повертається знову тільки в заключний період розвитку еkleктики.

Друга визначальна для архітектури міста група еkleктичних напрямків базувалася на класичних архітектурних формах та прийомах композиції, її представники надавали спочатку перевагу ренесансним і класичним мотивам, пізніше орієнтувались на барокко й рококо, а на кінцевому етапі збагачувались навіть мотивами національно-романтичного характеру.

Розвиток стилю еkleктики у Львові відбувається спершу під впливом віденського напрямку, хоча свій слід в архітектурі міста залишили й представники інших європейських шкіл.

Архітектура Львова в перші десятиріччя другої половини XIX ст. ще знаходиться під впливами романтизму. В будівлях, споруджених переважно за проектами віденських архітекторів, звучать романські і готичні мотиви, а класицистичні за своєю структурою форми пом'якшуються дрібною, постромантичною орнаментикою. Це - переважно будинки державних установ, відносно скромні палацові резиденції місцевої аристократії, а також невеликі житла. Риси неороманського стилю лягли в основу будівництва давнього закладу для інвалідів (архіт. Т. Гансен, 1863 р.; вул. Кузнецова, 35; тепер пожежно-технічне училище); неоготичний характер має колишній дім Комелло (1810-1830 рр.; вул. Пекарська, 50; тепер один з корпусів зооветеринарного інституту). В окремих житлових будинках того часу привертають увагу густо орнаментовані, вилиті із заліза решітки балконів, які опираються на такі ж кронштейни. Одна з останніх будівель романтичного напрямку, що постала у Львові в той час, - неоготичний, великомасштабний, з просторими внутрішніми дворами будинок № 11 на вул. Стефаніка. Споруджений у 1873 р. архітектором А. Куном для розміщення адміністративних контор.

Одночасно починається реконструкція та розширення ряду магнатських резиденцій, власники яких уже не задоволені їх попереднім відносно скромним виглядом. Так, у 1893 р. архітектори І. Левинський та А. Вагнер перебудовують споруджений ще на початку XIX ст. палац Семенських (вул. Пекарська, 19; тепер допоміжна школа-інтернат № 102), надаючи йому характеру барокового, у французькому дусі, ансамблю з просторим курдонером та ефектними в'їзними воротами з кованими ґратами.

Дещо пізніше А. Кун, наслідуючи багаті форми французького барокко, частково перебудовує ампірний палац Сапегі (вул. Коперника, 40а; тепер, після реставрації, тут розмістилася обласна організація Українського товариства охорони пам'яток історії і культури). Але найбільш імпазантною спорудою у Львові став, безперечно, палац Потоцьких, збудований у 1880 р. Ю. Цибульським за проектом французького архітектора Л. д'Оверні (вул. Коперника 15; тепер Палац урочистих подій). Будівля витримана у кращих традиціях раннього французького класицизму.

Починаючи з 70-х рр. XIX ст. усе виразніше проявляється потяг до великомасштабної забудови міста. Тепер почали орієнтуватися на зразки монументальних композицій у великих містах Середньої Європи, де набули поширення парадні архітектурні форми періоду Ренесансу.

Однією з перших неоренесансних споруд у Львові був будинок Земельного банку (пл. Галицька, 15). Будівництво розпочато в 1872 р. Виходячи своїм заокругленим наріжником на пл. Міцкевича, дім започаткував формування ансамблю цієї площі, яка закладалася на місці недавно перекритої частини русла Полтви. Архітектор П.Р. Покутинський, вихованець Мюнхенської академії мистецтв, представник берлінської будівельної школи, вніс у великомасштабну композицію фасаду крупні, але густо й дрібно орнаментовані форми пізнього Ренесансу, що різко контрастують з гладким рустуванням стінних площин.

Провідним архітектором періоду еkleктики, а також одним із творців місцевої архітектурної школи був професор Ю.Захаревич. Він - автор теперішнього головного корпусу політехнічного інституту на вул. Миру, 12 (1873-1877 рр.), що свого часу став зразком для будівництва адміністративних та громадських споруд.

У розчленуванні моноліту будівлі простими геометричними об'ємами і розкладенні осьових, ритмічних акцентів, а також у самій трактовці архітектурних форм її фасадів ще відчувається строга класицистична дисципліна. Центр композиції утворено монументальний шестиколонний портик у корінфському ордері, завершений аттиком, на якому розміщені три алегоричні фігури, що символізують інженерні науки, будівництво і механіку (скульптор Л. Марконі).

На протривагу строгим, витриманим архітектурним формам фасадів інтер'єр будинку потрактований у дусі парадних, ренесансних вирішень. Це насамперед торкається монументально задуманого центрального вестибюля з парадною, прикрашеною багатим скульптурним декором та ліпниною сходовою кліткою і приміщенням актового залу, оздобленого картинами, які виконали за задумом видатного польського художника кінця XIX ст. Я. Матейка його учні.

Багаті ренесансні архітектурні форми у поєднанні з бароковими мотивами характерні й для іншого видатного твору Ю. Захаревича - будинку колишньої Галицької ошадної каси (просп. Леніна, 15; тепер Музей етнографії і художнього промислу Львівського відділення Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР; 1891 р.).

Визначальною подією у формуванні архітектурного обличчя Львова як тодішньої столиці провінції стало будівництво Галицького сейму (тепер головний корпус Львівського державного університету ім. І. Франка), здійснене Ю. Гохбергером у дусі віденського неоренесансу в 1877-1881 рр. Ділянка для будівництва, Ідо знаходилась навпроти зеленого масиву парку, давала можливість розгорнути імпазантний фасад споруди. Автор, скориставшись цією нагодою, намагався поєднати монументальну композицію з широким, навіть дещо надмірним застосуванням різноманітних форм архітектурної виразності та засобів декоративної пластики. Центральний ризаліт будівлі у вигляді величного колонного

портика з глибокою лоджією доповнюють скульптурні групи «Праця» і «Освіта» - перед пілонами входів на першому поверсі та алегоричні фігури «Галичина, Вісла і Дністер» - на аттику, виконані скульптором Т. Рігером. У скульптурно-декоративному опорядженні фасадів брали також участь скульптори Я. Микульський і Р. Трембецький.

Використання різноманітних ренесансних стильових відтінків у поєднанні з класицистичними або бароковими мотивами та багатою скульптурно-декоративною пластикою властиве й іншим адміністративним, громадським, культурним і комерційним установам, побудованим в останній чверті XIX-перші роки XX ст. Прикладами такої трогочасної архітектури Львова можуть, зокрема, бути будинки № 1 (архіт. Ф. Сковрон, 1892 р.) та № 3 (архіт. Ю. Гохбергер, 1876 р.) на вул. Ватуїна (тепер корпуси Львівського політехнічного інституту) і колишній художньо-промисловий музей (просп. В. І. Леніна, 20; тепер Львівський філіал Центрального музею В. І. Леніна), побудований за проектом Л. Марконі і К. Яновського в 1904 р.

Проте найбільш типовим зразком помпезних вирішень стилю еkleктики є, безперечно, будинок театру опери і балету (1897-1900 рр.), одна з останніх монументальних споруд цього напрямку у Львові. Будинок театру зайняв ключове місце у новоствореному ансамблі головного проспекту, і тому його автор З. Горголевський не пошкодував засобів архітектурної виразності для надання йому імпазантного зовнішнього вигляду, широко використовуючи весь арсенал класичних архітектурних форм та багате скульптурно-декоративне вбрання.

Зведення театру побіч захованого під землею русла Полтви викликало при будівництві ряд складних інженерних проблем, у вирішенні яких брало участь широке коло архітектурно-будівельної громадськості міста на чолі з професором політехнічної школи І. Левинським.

Вдумливе планування зовнішніх і внутрішніх об'ємів, зручність внутрішніх функціональних зв'язків, вишукана парадність просторих інтер'єрів головного вестибуля і кулуарів - усе це ставить львівську споруду в ряд кращих зразків тогочасних театрів Європи. Оздоблення фасадів та інтер'єрів - це колективна творчість цілого загону провідних митців Львова. В нішах наріжних пілонів портика розміщені алегоричні композиції «Життя» та «Мистецтво», створені А. Попелем і Т. Барончем; зображення муз на аттику належить скульпторам А. Попелю, Ю. Белтовському, Т. Вишневецькому і Ю. Марковському, а завершують композицію фасаду величні бронзові статуї «Поезія», «Слава» і «Музика», виконані талановитим українським майстром різця П. Війтовичем. У розписах інтер'єрів брали участь художники М. Герасимович, Д. Котовський, В. Крицінський, Т. Попель, Т. Рибковський, З. Розвадовський, А. Августинович, С. Дембицький, С. Батовський, а плафони на стелі залу глядачів і над сценою виконав С. Рейхан. Високу мистецьку цінність має монументальна алегорична живописна композиція завіси роботи Г. Семирадського.

Буйні архітектурні форми еkleктики, базуючись на різновидних відтінках Ренесансу, збагачені скульптурним декором, лягають в основу при будівництві численних готелів. Так постали готель «Імперіаль» (вул. 17 Вересня, 1; тепер будинок, де знаходиться Головлівбуд), споруджений за проектом В. Равського (1885 р.); «Гранд готель» (просп. Леніна, 13; тепер готель «Верховина»), збудований Л. Марконі в 1898 р., і готель «Жорж» (нині «Інтурист»; архіт. Г. Гельмер і Ф. Фельнер), що з'явився в 1901 р.

Віденська архітектурна спілка «Г. Гельмер і Ф. Фельнер», відома своїми видатними театральними та адміністративно-громадськими спорудами у різних країнах Європи (їй належить і будівництво Одеського театру опери і балету), створила у Львові в 1898 р. ще одну цікаву споруду - казино (вул. Міцкевича, 6; тепер Будинок учених). У ній автори скористалися зразками палацової архітектури середньоевропейського пізнього барокко. Імпозантне вирішення фасадів будівлі, вишукана елегантність інтер'єрів з унікальною за сміливістю конструкцією, майстерно різьбленою сходовою галереєю вестибуля приваблюють кінематографів для зйомок фільмів за сюжетами минулих епох.

Менше позначився стиль еkleктики у будівництві культових споруд. Тут примітним є могутній за своїми об'ємами і цікавий силуетом неоготичний, з романськими мотивами, костюль Єлизавети (пл. Кропивницького), побудований Т. Тальовським у 1908-1912 рр. У 1898 р. С. Гавришкевич закінчує перебудову тринітарського костюлю під Преображенську церкву (вул. Краківська, 21). Вона одягнена в строгі класицистичні форми і тільки об'ємно-просторовим вирішенням нагадує традиційний образ церковної споруди. Давньоруські тенденції мурованої культової архітектури підкреслені у будівлі п'ятиглавої православної церкви (1900 р.; вул. Короленка, 3). Неороманський характер має невеликий за своїми розмірами костюль францисканок (архіт. Ю. Захаревич, 1876-1888 рр.; вул. Лисенка, 45; тепер 7-ме відділення 1-ї інфекційної клінічної лікарні).

Вільне компонування архітектурних форм, запозичених з Ренесансу чи інших історичних стилів, властиве також для фасадів численних адміністративних, комерційних, шкільних споруд, лікарень і т. п. Серед них незвичайністю орієнтальних мотивів та колористикою фасадів виділяється будинок колишньої єврейської лікарні (архіт. К. Мокловський, 1903 р.; вул. Джамбула, 8; то пер відділення 3-ї міської клінічної лікарні).

Помітний слід в архітектурі Львова періоду еkleктики залишило житлове будівництво. В цьому стилі постали нові численні вулиці та квартали. Проте забудова їх була дуже пістрявою, якісно нерівноцінною. Зовнішній вигляд прибуткових житлових будинків часто визначався матеріальною спроможністю майбутніх мешканців, на яких розраховували домовласники. Поруч з презентабельними житлами, що споруджувалися на головних вулицях, на бічних чи передміських виникали монотонні ряди банальної, безвиразної, затісної забудови.

І все ж чимало еkleктичних за стилем житлових будинків і сьогодні вражають імпазантністю фасадів, різноманітністю композиційних прийомів, вдалим архітектурним опорядженням, високою культурою деталей та зручністю і впорядкованістю квартир. Це стосується, зокрема, будинку № 11 на вул. 17 Вересня, будинків № 7, 11, 17 на вул. Чернишевського, окремих житлових споруд на вул. Пушкіна, Енгельса,

Миру, Зеленої, ил. Возз'єднання та ін., не говорячи вже про численні особняки колишньої місцевої плутократії.

На кінцевому етапі свого розвитку львівська еkleктика, віддаючи перевагу бароковим мотивам, вдало застосовує жовту і червону облицювальну цеглу в поєднанні з білим тиньком архітектурних деталей, широко використовує фігурний і орнаментальний скульптурний декор, майстерно виконані гнуті й ковани балконні решітки, віконні ґрати тощо.

Незважаючи на те, що питання оцінки творчих позицій тогочасних архітекторів і сьогодні залишаються дискусійними, усе ж передовим їх представникам не можна відмовити в широкій архітектурній ерудиції, а задуманим ними спорудам - у високій художній вимогливості та якості виконання. Архітектура періоду еkleктики завдяки спорідненості форм органічно вросла в історичну забудову Львова, стала важливим етапом формування його визначних ансамблів і невід'ємним елементом сьогоденного архітектурного обличчя міста.

Стиль «НОВОГО ВІКУ»-МОДЕРН

В останні роки XIX - на початку XX ст. капіталізм вступив у свою вищу стадію - імперіалізм. Уряд Австро-Угорщини проводив ще відвертішу політику соціального і національного гноблення трудящих. вдавався до все більш інтенсивної експлуатації робочої сили на території західноукраїнських земель при широкому залученні іноземного капіталу, що контролювався австрійськими монополіями. Кількість населення Львова продовжує швидко збільшуватися і напередодні першої світової війни вже досягає 212 тисяч чоловік. Зростають і темпи будівництва. В забудові Львова тепер чітко проступають риси архітектурного стилю «нового віку» - модерну, що був покликаний виразити естетику періоду імперіалізму.

Модерн в архітектурі мав численні локальні різновиди-модифікації. Розрізняють ранній період модерну (1890-1907 рр.) і пізній (1907-1920-ті рр.). У Франції напрямок «нового мистецтва» - модерну одержав назву «ар нуво», в Німеччині - «югенд-стиль», в Австрії - «сецесіон». Прихильники цих напрямків рішуче виступали проти консерватизму еkleктиків, закликали повністю порвати в архітектурній творчості зі всіма формами і прийомами попередніх історичних стилів, застосовуючи нові будівельні матеріали - бетон, залізо, скло, - добитися створення нового оригінального стилю.

У засадах сецесіону, на протилежність канонам класичної композиції, лежало прагнення до вільного формування об'ємів і багатой пластичної їх трактовки; при цьому перевага надавалась експресивним пружним, хвилястим лініям і площинам. Проте стіни та фантазійне декоровані в цьому стилі архітектурні деталі з бігом часу все частіше покривались ліпними прикрасами і примхливою орнаментикою на абстрактні або стилізовані рослинні мотиви. Внаслідок цього сецесіон, усупереч теоретичним основам, швидко став чисто декоративним стилем і вже після 1905 р. почав занепадати.

Вплив віденського сецесіону, здобувши у Львові популярну назву «сецесія», проявляється в архітектурі міста й утримується до 1908 р. Розвиток цього стилю у Львові має свої особливості, зв'язані, з одного боку, з сильно вкоріненим історизмом, а з другого з вдалим спробами застосування нових матеріалів і конструкцій. Композиційна структура фасадів в основному спирається те на канонічні закони ритмічного розкладення осьових акцентів, а хвилясті лінії і площини застосовуються переважно тільки в завершальній частині споруд. Зате значно сміливіше і своєрідно трактується декоративний орнамент: в його характері переважають над абстрактними стилізовані рослинні мотиви, а інколи звучать і народні. Важливу роль у декорі відіграють також цікаві поєднання різних фактурних ефектів штукатурки, кольорові вітражі, оригінальні рисунки залізних решіток, керамічних вставок тощо.

Початок розвитку стилю сецесії у Львові покляло спорудження в 1900 р. вже неіснуючого сьогодні торгового пасажу поміж вулицями Коперника і Тимірязєва. Відтоді цей стиль став модним у будівництві як громадських, так і житлових споруд. До найбільш типових зразків цього напрямку належить чотириповерховий житловий будинок (проси. Шевченка, 6; архіт. Т. Обмінський, 1905 р.). Він репрезентує вже зрілі форми сецесії - з фантазійним викроєм віконних розрізів, ефектним завершенням наріжника скляним куполом, характерною трактовкою кованих залізних ґрат балконів та орнаментального пластичного декору. Уваги заслуговують також розв'язання вестибюля і сходової клітки з оригінальними вітражами (вони, на жаль, тільки частково дійшли до нас) та ажурна конструкція відкритих залізних сходів у дворі.

Серед громадських споруд стриманими, але виразними формами вирізняються будинки теперішніх філармоній (архіт. В. Садловський, 1910 р.; вул. Чайковсько-го, 7) та консерваторії ім. М. Лисенка (архіт. Т. Обмінський, 1910 р.; вул. С. Бойка, 5). Залишки багатого сецесійного декору на стінах інтер'єрів збудованого в 1904 р. головного залізничного вокзалу (архіт. В. Садловський) навіть після воєнних руйнувань і наступних реконструкцій бачимо ще й сьогодні.

Різноманітні відтінки сецесії простежуються в забудові окремих вулиць і кварталів, у фрагментах яких помітне прагнення до створення певних ансамблевих вирішень. Так, єдністю композиційного задуму відзначаються частина лівої сторони вул. Миру - від будинку № 35 до 45, будинки на вул. Устияновича, 8, 8а, 86 та ін. Цікаві за своїми експресивними формами, розмаїтістю декоративних прийомів житлові будинки на пл. Перемоги, 4, Чапаєва, 45, ряд споруд на вул. Руставелі, Пушкіна, Чекістів, Жовтневій. Зокрема, на останній наріжний будинок № 15, що справляє враження вишуканістю композиції і оздоблення фасадів. Це одна з останніх (архіт. Т. Обмінський, 1908 р.) визначних будівель цього напрямку у Львові.

Найбільшу творчу активність в період стилю сецесії проявили архітектори І. Левинський, О. Сосновський, А. Захаревич, М. Улям, В. Садловський, Т. Обмінський, З. Кендзерський.

Прогресивною рисою тогочасного будівництва у Львові було поступове впровадження нових залізобетонних конструктивних елементів. Група науковців інженерного факультету Львівської політехнічної школи, бажаючи йти в ногу з розвитком будівельної техніки в Європі, ще в 1894 р. спорудила у дворі цього навчального закладу збережений донині експериментальний арочний місток з тонкостінною залізобетонною плитою. Ця унікальна споруда тоді довела високу технічну спроможність нового матеріалу і широкі можливості його конструктивного застосування. Впровадження залізобетонних конструкцій набувало швидких темпів.

На початку XX ст. розвиток української культури в Галичині позначився впливом російської революції 1905-1907 рр. і поширенням ідей наукового комунізму. Єднання галицьких революційних демократів на чолі з І. Франком з передовою російською культурою, контакти з прогресивними діячами Наддніпрянської України сприяли зміцненню демократичного спрямування культури і мистецтва та усвідомлення історичної єдності всього українського народу.

В архітектурі Львова кінця XIX - початку XX ст. заслуговують уваги сміливі пошуки українського національного стилю, нових архітектурних образів, в яких новаторські риси поєднувалися б з традиційними художніми прийомами. Такі пошуки на Україні і в Галичині йшли двома шляхами: звернення до історичної архітектурної спадщини та вивчення і творчого використання мотивів народного дерев'яного будівництва, зокрема гуцульського і бойківського. Так виникає український модерн. Він, як і європейський, в умовах капіталізму був сповнений протиріч: з одного боку, сприяв розвитку національної культури, з другого - перебуваючи під впливом буржуазних кіл, часто приводив до неглибокого стилізаторства, коли народні мотиви штучно втискувались у вигадливі, формалістичні прийоми. Тому український модерн не має однорідного характеру і його твори за художньою вартісністю нерівноцінні. Проте в цілому цей напрямок

значно поживав творчу атмосферу і, відкриваючи шлях до сміливих пошуків, стверджував неминущу самотність народного здобуття і всієї художньої культури українського народу.

Становлення модерну у Львові пов'язане насамперед з іменем І. Левинського - вихованця, а згодом професора і керівника кафедри ужиткової архітектури Львівської політехнічної школи. В останнє десятиріччя минулого століття і до першої світової війни за його участю як архітектора або керівника будівельних робіт споруджено багато будівель, які визначили архітектурне обличчя міста. Саме в майстерні І. Левинського і під його керівництвом були сформовані характерні риси українського модерну на львівському терені. Першим зразком цього напрямку став будинок страхового товариства «Дністер» (вул. Руська, 20; тепер 1-ша міська поліклініка), споруджений у 1905 р. Займаючи наріжну ділянку вул. Руської та Підвальної, будівля отримала підкреслено асиметричну композицію. Важкорустовані на першому поверсі стіни переходять вище у гладкі; вони прорізані частим ритмом вікон і густо декоровані орнаментальною ліпниною та кольоровими керамічними вставками. Втілюючи проєкт, І. Левинський та його співавтори - молоді талановиті архітектори О. Лушпинський, Т. Обмінський, Л. Левинський - застосували прийоми народного будівництва, сміливо використали для архітектурного декору елементи українського народного орнаменту, хоча ще й не змогли звільнитися від прийомів сецесії. Вплив народної архітектури особливо відчувається в обрисі даху, зокрема в трактовці невисокої чотирикутної вежі над наріжною частиною споруди, що віддалено нагадує силует дерев'яних дзвіниць.

Подібне застосування декоративних ліпних і особливо керамічних вставок з народними орнаментальними мотивами характерне й для інших житлових і громадських будівель, споруджених І. Левинським у цьому стилі. Це спостерігаємо, наприклад, у колишній «Дяківській бурсі» (вул. Пирогова, 2; тепер перебудована і входить у комплекс будинків 3-ї міської лікарні). Дещо скромніше за декоративною виразністю потрактований колишній «Академічний дім» (вул. Кочубинського, 21; тепер учбовий корпус № 3 Українського поліграфічного інституту ім. Івана Федорова), збудований 1910 р.

Стриманими, але виразними рисами модерністичної трактовки мотивів української дерев'яної архітектури та народної орнаментики відзначається споруда колишньої бурси товариства «Народний дім» (вул. Лисенка, 14; 1907 р.). Розчленована на три частини, брила будинку своєю конфігурацією утворює від вулиці неглибокий, огорожений курдонер, на осі якого розміщений головний вхід. Стіни цілком позбавлені декору і мають слабо виражені горизонтальні членування. Дах, міцно посаджений на виступаючих зі стіни кронштейнах, своїми обрисами близький до народної дерев'яної архітектури; завершення стін під дахом прикрашені смугою кольорових керамічних плит з геометричним орнаментальним рисунком народного характеру. Особливу увагу привертають майстерно виконані в металі деталі ґрат балкона та кронштейнів, що підтримують його, - їх мережаний рисунок побудований на народних орнаментальних мотивах.

У 1906-1908 рр. споруджено будинок бурси Українського педагогічного товариства (вул. Пушкіна, 103; тепер головний корпус Львівського лісотехнічного інституту) - зразок українського модерну, вже значною мірою звільненого від сецесійного декору. В протяжній, крупно закладеній конфігурації будинку чітко підкреслюються виступаючими об'ємами середня і бокові частини. Рустування цокольногоповерху за своєю формою повторює зрубну кладку стін із брусів у дерев'яній архітектурі. Площини стін другого і третього поверхів гладкі, майже без декору і завершуються сильно виступаючим, підтриманим кронштейнами дахом. Цікаво вирішений центральний об'єм споруди підкреслений квадратною в плані баштою, опоясаною смугами червоного цегляного мурування, на тлі якого контрастно накладається м'яко обрисований високий трикутний фронтон. Дах на башті багатоярусний, характерний для дерев'яних церков. Устій даху прикрашені різьбою; в них місцями прорізано ряди круглих віконць. Стилзовані прийоми народної архітектури помітні і в інших деталях, зокрема в оформленні віконних прорізів та інтер'єрів.

Мотиви гуцульського дерев'яного будівництва та народної орнаментики використані архітектором О. Лушпинським при спорудженні в 1909 р. санаторію (вул. Леніна, 107). Відголоски модерністичної трактовки народних мотивів простежуються і на ряді інших будівель, зокрема готелю «Народний» (ріг вул. Жовтневої і Костюшка; архіт. Т. Обмінський). Серед житлових будинків багатством конструктивних і декоративних прийомів, запозичених у народної архітектури, але виконаних у бетоні, відзначається дім на вул. Пушкіна, 11».

Останньою спорудою, що увібрала риси українського модерну, є будинок колишнього Музичного інституту ім. М. Лисенка (вул. Шашкевича, 5; тепер музичне училище), закінчений у роки першої світової війни. Щоправда, його фасади витримані вже у звичайних формах зрілого європейського модерну і позбавлені помітних національних рис; зате вся увага архітекторів І. Левинського та О. Лушпинського і запрошених художників О. Новаківського, М. Сосенка та скульптора Г. Кузнецовича зосередилася на створенні національного колориту при вирішенні інтер'єрів будинку шляхом органічного поєднання архітектурних і художньо-декоративних засобів народного мистецтва. Та важкі умови воєнного часу не дозволили повністю втілити цей творчий задум.

Під кінець першого десятиліття ХХ ст. уже спадає хвиля зацікавлення прийомами віденського сецесіону. Звуження творчих концепцій лише до декоративного прикрашання фасадів призвело до появи певного художнього штампу і виявилось перехідною модою, яка швидко вичерпала свої можливості. Проте сенесіон, навіть у його львівському варіанті, мав незаперечні здобутки - у сміливих пошуках нетрадиційних форм, застосуванні нових матеріалів і декоративних прийомів, зокрема в оформленні інтер'єрів. Тому відгомін сецесіону не буде відчутним і в наступній фазі розвитку модерну.

В основі дальшої еволюції цього напрямку лежав потяг, з одного боку, до раціональних планувальних і конструктивних вирішень, а з другого, - до виявлення пластики і посилення виразності архітектурних форм. Досягнення у будівельній техніці зумовили нове розуміння архітектурної тектоніки та її естетичних якостей. Так європейський модерн вступає у другу - зрілу фазу розвитку, в якій, паралельно або переплітаючись між собою, формуються два основні його напрямки: так звані стилізаторський і функціоналістський модерн.

Перший з них характеризується творчою інтерпретацією історичних архітектурних форм. Але і в ньому виділяються різні течії: одні - віддають перевагу класичним зразкам та прийомам архітектурної композиції, інші - знову звертаються до романтичних мотивів романізму і готики, ще інші - намагаються по-новому переосмислити національну архітектурну спадщину; не бракувало, як і в період еkleктики, спроб поєднувати в композиції фасадів мотиви різних архітектурних стилів. Проте всі ці течії об'єднувало одне: прагнення відмовитись від простого копіювання історичних форм і скульптурно-орнаментального декору в їх шаблонній трактовці, добитися високої пластичної виразності споруд шляхом вільного компоновання узагальнених та укрупнених - модерністично «осучаснених»- архітектурних форм, застосовуючи при цьому нові конструктивні засоби.

Другий напрямок націлював пошуки на підкреслення в архітектурних масах і об'ємах функціонально-конструктивної структури споруди. Так поступово прорисовувались нові прості, лаконічні архітектурні форми, а коли в синтезі з ними ще й виступав декор, то він уже не заповнював, а лише підкреслював саму форму.

І знову, як і наприкінці XIX ст., в період еkleктики, забудова Львова напередодні першої світової війни являла собою своєрідний парад архітектурних форм, що несли відбиток різноманітних відтінків тогочасного європейського модерну, але вже на новій основі.

Численні тодішні модерністичні споруди привертають увагу виразністю та розмаїтістю пластичних об'ємів і форм, високою культурою деталей, бездоганністю технічного виконання. Розмах, крупно-масштабність цих будівель визначили в майбутньому великоміський характер центральних вулиць та площ Львова. У новостворений головний проспект міста добре вписався споруджений у 1905 р. скульпторами А. Попелем та М. Парашуком пам'ятник великому польському поету А. Міцкевичу.

У фрагментах забудови окремих центральних вулиць міста ще й сьогодні простежуються риси численних напрямків і течій європейського модерну в творчій інтерпретації львівських архітекторів. Придивимося, наприклад, до вулиці Валової - починаючи від наріжного будинку, що виходить на вул. Галицьку, і до будинку № 13. Цю забудову здійснено в 1909- 1913 рр.

Наріжний адміністративно-житловий дім, а також наступний будинок № 9 споруджувала відома тоді у Львові авторська спілка - О. Сосновський та А. Захаревич. Основу композиції обидвох фасадів складають модернізовані, спрощені до найбільш лаконічного виразу мотиви класичних архітектурних форм. Але вони трактуються лише як засіб підкреслення пластичної виразності, і за їх ритмічним розкладанням чітко проглядається прагнення виявити функціонально-конструктивну структуру споруд, властиву вже новим - залізобетонним конструкціям. Строгий конструктивний дисципліні підпорядковуються також модерністично стилізовані атланти, вдало вписані у вертикальний ритм пілястрів скульптором З. Курчинським. Крупно-масштабність цієї забудови підкреслюють вежа над наріжником будинку та виразні обриси аттиків у завершеннях.

Зовсім інші засоби архітектурної виразності фасаду застосував архітектор А. Шлеєн у сусідньому будинку № 11. Тут він використав модерністично потрактовані мотиви готики і, на протигагу попереднім, рішуче підкреслив масивність стін. На їх фоні скульптурні фігури лицарів, розміщені по боках балкона другого поверху, відіграють роль самостійних пластичних акцентів.

Ще інакше вирішили фасад будинку № 13 В. Мінкевич і В. Дердацький - представники петербурзької архітектурної школи. Згідно з класичними традиціями цієї школи, врівноважена за своїми пропорціями композиція фасаду ґрунтується на стилізованих прийомах петербурзького ампіру.

Проте, незважаючи на таку різноманітність, іноді - навіть контрастність композиційних засобів, масштабність, крупні членування та лаконічна виразність форм надають цьому фрагменту вул. Валової повної стилістичної єдності.

Подібне враження справляє модерністична забудова лівої сторони вул. Сакса-ганського. Оригінальною трактовкою виділяються тут будинки № 7 (архіт. Е. Жихович), № 9 (архіт. А. Захаревич) й особливо № 11, в якому архітектор В. Підгородецький вдало застосував модернізовані форми бароко.

Разом з тим зустрічаються фрагменти забудови, що мають зближену систему композиційних та стилістичних прийомів. Це торкається, зокрема, лівої сторони вул. Леонтовича, правої (на початку відрізка) вул. О. Невського, фрагментів вул. Пекарської, Коперника, Гаврилюка та ін.

У строкатій палітрі львівського модерну не бракує будівель з характерними прикметами різних європейських архітектурних шкіл. Будинок на розі нинішніх просп. Леніна та вул. Горького, де колись містився філіал Чеського банку (1912 р.; тепер обласна контора Будбанку СРСР), близький до зразків прازького модерну; в дусі французького модерну витримав архітектор Ю. Піонтковський фасади будинку на пл. Перемоги, 5; риси важкого берлінського модерну несуть на собі будинки на вул. Горького, 20 і 22 (1911 р.; архіт. Ф. Каслер і Р. Фелінський), на вул. Словацького, 2 і 4 (архіт. Й.Авім) та ін. Модним було також переплетіння в архітектурній композиції мотивів середньовічних і класичних стилів, елементів народної архітектури тощо.

Однак львівські архітектори рідко дотримувались тоді тільки однієї, чітко окресленої творчої концепції. В різних будівлях вони, як правило, вільно застосовували прийоми, властиві різним напрямкам і течіям європейського модерну. Певна постійність рис творчого почерку проглядається хіба що в працях згаданих уже архітекторів О. Сосновського та А. Захаревича, які намагалися поєднати класичну дисципліну з функціонально-конструктивною структурою споруд, їм, серед інших, належить авторство таких значних споруд, як колишня торгова палата (просп. Шевченка, 19; 1911 р.; тепер будинок Львівського міського комітету Компартії України) та нинішній будинок міського управління Держбанку СРСР (вул. Коперника, 4).

Стриманими, лаконічними засобами архітектурної пластики користується архітектор М. Лужецький, вдаючись інколи до стилізації місцевих ренесансних мотивів. Зразки такої інтерпретації - споруда колишнього Краківського готелю (пл. Возз'єднання, 7; 1913 р.; тепер обласний суд) та сусідні будинки на вул. Пекарській. Строгими горизонтальними членуваннями нижніх ярусів та чіткою ритмікою пілястрів двох поверхів відзначається вдало вписаний у наріжник вул. Міцкевича і Галана будинок, де тепер міститься Залізничне відділення Держбанку СРСР. Прийнявши після Ю. Гохберґера керівництво міською будівельною управою, М. Лужецький відіграв помітну роль у формуванні характеру забудови тогочасного Львова.

Серед архітекторів, які творили в різноманітних манерах, незвичайною плідністю і багатством фантазії виділявся Р. Фелінський - автор багатьох великих споруд, виконаних здебільшого у співпраці з будівельним підприємством архітектора М. Уляма. Його бурхливий творчий темперамент відчувається у розв'язаному з великим розмахом будинку на вул. 17 Вересня, 12 (1913 р.; тепер ресторан «Фестивальний»). Незважаючи на те, що в композиції фасаду стилізовані мотиви готики та ренесансу густо переплітаються з новими, модерністичними формами, всі вони служать лише засобом для виявлення могутньої, динамічної пластики об'ємів споруди. Підкреслено експресивна гра об'ємів і криволінійних обрисів де в чому близька до творів одного з основоположників європейського модерну, відомого іспанського архітектора А. Гауді. В той же час у таких спорудах, як адміністративно-житловий будинок на вул. 1 Травня, 2 (архіт. Ю. Піонтковський), чітко простежується твереза, навіть холодна функціонально-конструктивна трактовка, а збудований напередодні першої світової війни торговий будинок (тепер центральний універмаг на вул. Шпитальній, 1; архіт. Р. Фелінський) можна вважати уже провісником чистого функціоналізму.

Найбільш репрезентативним будівлям львівського модерну притаманне органічне поєднання засобів архітектурної і скульптурно-декоративної пластики. Високої художньої виразності архітектурним композиціям надавали твори скульпторів З. Кур-чинського, Ю. Белтовського і Т. Блотницького. Широку участь у розписах і декоративному опорядженні інтер'єрів брали такі відомі художники, як Ф. Вигживальський, З. Бальк, А. Гржимальський, Й. Бала та ін. Привертає увагу багатство засобів зовнішнього та внутрішнього оздоблення будинків. Для облицювання стін застосовували різні породи натурального шліфованого чи тесаного каменя, декоративну ліпнину, дерев'яні обкладини, керамічні плитки, різноманітні за своєю фактурою види високоякісної теразитової і цементної штукатурки, вітражі з кольорового скла, поліхромію, цікаві за рисунком залізнi грати тощо.

З огляду на кількість і художню якість розмаїтих зразків львівського модерну можна стверджувати, що він став помітним явищем в європейській архітектурі напередодні першої світової війни.

Боротьба трудящих західноукраїнських земель за соціальне та національне визволення, що особливо посилилася після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції, стала одним із чинників розвалу Австро-Угорської імперії восени 1918 р. Львів, як і всю Східну Галичину, захопили війська буржуазно-поміщицької Польщі, встановивши жорстокий окупаційний режим. Західноукраїнські землі залишалися аграрно-сировинним придатком центральних районів Польщі. У Львові й далі розвивалася тільки дрібна промисловість; значно звузилася його сфера як впливового культурно-адміністративного і торгового центру.

Викликаний першою світовою війною застій у будівництві продовжувався в місті і в перші повоєнні роки. Невеликі за обсягом роботи зосереджувалися в основному на вікінченні окремих об'єктів або ж на відбудові чи перебудові споруд, пошкоджених воєнними діями. Так, у 1921 р. завершується спорудження великого адміністративно-житлового будинку на пл. Міцкевича, 8 (архіт. Ф. Каслер); в наступному - відбудова головного вокзалу та реконструкція інтер'єрів за участю скульптора П. Війтовича і художника А. Гржимальського; ще через рік архітектор Є. Червінський перебудовує і реконструює будинок головного поштамту.

Панівним творчим напрямком у 1920-х рр. залишався зрілий модерн. Але він уже зазнавав впливу експресіонізму, поширеного в той час у Європі. У Львові ще продовжували працювати вихованці різних архітектурних шкіл, і, зрозуміло, вони по-своєму сприймали нові віяння в тогочасній європейській архітектурі. І все ж на загальному тлі умовно можна виділити три основні напрями, хоча вони не завжди виступали у чистому вигляді і здебільшого мали локальний характер. (Саме з огляду на ці локальні відмінності доцільно зберегти за ними тодішні умовні назви.)

Прихильники класичних традицій у стилізаторському модерні залишалися вірними класичним правилам архітектурної композиції. Проте і цей напрямок не був однорідним. У ньому, в залежності від строгої чи більш вільної трактовки класичних правил, сформувалися на львівському ґрунті дві течії: близька до канонічних зразків, але дещо модернізована, яку умовно називали «академічний модерн», та допускаюча вільну інтерпретацію, навіть значну стилізацію класичних форм, то представляла «класицистичний модерн». Послідовники цих течій споруджували головним чином репрезентативні адміністративні та громадські будинки.

В основі другого напрямку так званого «садибного стилю» лежало прагнення його прихильників використати в своїх творах історичні зразки садиб польської шляхти, правда, вже в модернізованій їх трактовці. Він, по суті, є своєрідним продовженням національно-романтичної течії європейського модерну - в «садибному стилі» проводилось переважно будівництво невеликих установ, малоквартирних житлових будинків, котеджів.

Нарешті, третій напрямок - «стилізовано-декоративний» виступав перш за все в інтер'єрах, а також у будівництві малих архітектурних форм - павільйонів, іноді - в декоративному оформленні фасадів. Ґрунтуючись на мотивах народного ужиткового мистецтва, але зазнаючи одночасно впливів кубізму та експресіонізму, він швидко зійшов на шлях формалістичних пошуків і почав згасати.

Найбільш характерною будівлею «академічного модерну» в архітектурі Львова став, безперечно, палац Бельських (вул. Коперника, 42; тепер Будинок учителя). Споруджений у 1923 р. одним з провідних архітекторів цього напрямку І.Багеньким. Він вдало вписується у рельєф і, незважаючи на несиметричну композицію об'ємів, вражає добре виваженими пропорціями та строгою класичною дисципліною в трактовці головного портика і в прорисовці деталей. Значно вільніше інтерпретує цей автор класицистичні правила і форми, втілюючи свої проекти житлових будинків, зокрема на вул. Новаківського, 8, й особливо - Котлярівського, 37.

Серед зразків «класицистичного модерну» насамперед виділяються побудовані у 1925-1927 рр. за проектом В.Мінкевича лабораторний корпус та майстерні механічного факультету Львівської політехнічної школи (вул.Устияновича, 1). У вільно зв'язаній композиції різновидних об'ємів сміливо виявлено конструктивну структуру споруд і класичні форми зведено до найбільш простих символів, що служать лише засобом пластичної виразності.

Класицистичний характер мають фасади перебудованого після війни головного поштамту, в інтер'єрах якого проте помітні були стримані риси стилізовано-декоративного напрямку. Виразно ці тенденції проявилися на фасадах і в інтер'єрах адміністративно-житлового будинку, спорудженого також Є. Червінським у 1925 р. (ріг вул. Стефаніка і Лермонтова). Одна з останніх гідних уваги споруд «класицистичного модерну» - Науково-технічна бібліотека Львівської політехнічної школи (вул. Бібліотечна, 1), побудована в 1932 р. за проектом Т. Обмінського.

«Садибний стиль» певний час офіційно визнавався і широко пропагувався як національний архітектурний стиль буржуазно-поміщицької Польщі. Тому польські власті всіляко заохочували його поширення на західноукраїнських землях при будівництві адміністративних, окремих житлових будинків, військових осель тощо. Проте на львівському ґрунті «садибний стиль» не залишив помітних слідів. Прикладами його можуть служити тогочасна забудова вул. П.Мирного, частково - району вул. Офіцерської і Черешневої, а також деякі котеджі на вул. Енгельса та околицях міста.

Характерним досі збереженим зразком «стилізовано-декоративного» напрямку є фасад житлового будинку на пл. Ринок, 31, перебудований архітектором Б. Віктором у 1923 р. за участю скульптора З. Курчинського, якому належить експресивна орнаментика оригінального балкона і фасаду будинку.

Формалістичні пошуки цього напрямку широко експериментувалися протягом 1920-х рр. рядом архітекторів (Т.Врубель, Б. Віктор, Є. Червінський, А. Захаревич, Е. Дюнтух та ін.) при будівництві виставочних павільйонів для міжнародних ярмарків у Львові (на території, що прилягала до Стрийського парку).

Новий етап у будівництві Львова почався після організованої тут у 1926 р. виставки «Місто і житло», де демонструвалися конкурсні проекти масового дешевого житла, виконані різними творчими групами та об'єднаннями зі всієї Польщі. Визнання отримав напрямок, який уже повністю стояв на позиціях чистого функціоналізму в архітектурних об'ємах і застосовував лише строго конструктивні форми. Зведений В. Мінкевичем у 1927 р.

багатоквартирний житловий будинок для службовців (вул. Київська, 24-28) завдяки раціональному і зручному плануванню та економним конструкціям став свого роду еталоном житла. Кроком уперед на шляху формування характерних рис функціоналізму було розпочате (також В. Мінкевичем) у 1928 р. будівництво крупного житлового блоку на 86 квартир на вул. Стрийській, 32. Блок складається з трьох об'ємів - двох бокових, п'ятиповерхових, і центрального, шестиповерхового, що разом утворюють глибокий курдонер з поперечними проїздами. Надзвичайно вдало вписаний у природне оточення, цей житловий комплекс вражає простотою і чистотою функціональних форм, добре знайденими співвідношеннями об'ємів у загальній просторовій композиції. Як єдиний, але дуже ефектний засіб пластичної виразності простих геометричних об'ємів автор застосував чергування вертикальних площин фасадів з ритмом лоджій та балконів. Архітектура цього будинку значною мірою визначила своєрідний характер функціоналістичного напрямку в житловому будівництві Львова.

У 1930-х рр. цей напрямок став уже панівним у місті. Серед споруд того часу виділяються збудований на узвишші санаторій Товариства соціального страхування (архіт. А. Каменобродський; вул. Лисенка, 31; тепер обласна дитяча клінічна лікарня), конторський будинок (архіт. А. Каслер; просп. Шевченка, 7; тепер Будинок профспілок), теперішній торгово-економічний інститут (вул. Чкалова, 10) та Товариство соціального страхування (вул. Зелена, 12; тепер обласна санепідстанція).

Житловим будинкам того часу властиві раціональне, зручне планування, добре впорядкування квартир, виразність об'ємів та висока якість будівельних робіт. Для них характерними були такі пов'язані з їх функціональним призначенням композиційні мотиви, як ефектне розміщення тяг вікон і балконів у наріжниках будинків, підкреслення об'ємів сходових кліток та входів, виразна прорисовка і дбайливе виконання дерев'яних та металевих деталей тощо. Важлива роль у загальній композиції фасадів надавалася також кольоровим або пластичним акцентам, що підкреслювалися цегляною кладкою чи застосуванням різ-нофактурних матеріалів та рисунком вертикальної і горизонтальної прорізки гладкої теразитової штукатурки. Хороші зразки такого житла можна оглянути, подорожуючи вул. Гвардійською (забудова лівої сторони), Воровського, Суворова, Матросова, Пожарського, Жовтневою, Маяковського.

Цікавою є смілива композиція фасаду будинку № 6 на вул. Саксаганського, обрисованого м'якою криволінійною поверхнею (архіт. З. Вардзала; тепер нотаріальні контори).

Виразністю і різноманітністю об'ємів відзначалися котеджі, вілли, як правило, добре пов'язані з ландшафтом. Поширеними були прийоми вирішення квартир на двох рівнях, з продуманим плануванням внутрішніх зв'язків приміщень. Практикувалося обсадження будинків виткими рослинами. Такими котеджами забудовувалися навіть окремі райони - Новий Львів у південно-східній частині міста, так звана Професорська колонія на узбіччі нинішньої вул. Леніна та ін.

Проте впорядкованим, зручним житлом могли користуватися лише представники заможної верхівки Львова. Міська біднота тулилася у вкрай занедбаних районах. Буржуазні власті не дбали про належні побутові умови для трудящих. Не вирішувалися питання перспективних планів комплексної забудови міста. Як і раніше, вона залишалася хаотичною, безладно розміщувалися промислові підприємства, занепадало комунальне господарство.

Архітектура РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ

Вікопомний вересень 1939 р. відкрив нову, соціалістичну добу в історії Львова. Жодне з попередніх семи століть не внесло таких бурхливих темпів у його розвиток, як радянський період. Львів розростався вшир і ввись, і романтична старовина, поєднуючись з величчю сучасних будівель, створювала неповторний колорит нового архітектурного обличчя цього древнього українського міста.

Глибокі соціально-економічні перетворення, що здійснювалися в західних областях України вже з перших днів встановлення Радянської влади, відкривали шлях для проведення містобудівельної реконструкції Львова.

Уперше почали реалізовуватися заходи, що ґрунтувалися на розумінні соціалістичного міста як єдиного комплексу, покликаного в однаковій мірі забезпечувати життєві потреби всього населення. Скасування приватної власності створило передумови для реорганізації всієї функціональної структури і архітектурно-просторового планування міста на наступних етапах його соціалістичного розвитку.

Газети і журнали перших років встановлення Радянської влади на західноукраїнських землях доносять подих того буремного часу, коли поставали і вирішувалися величні завдання соціалістичної перебудови, оновлення краю. Доречно процитувати кілька фрагментів з передової статті «До нового, щасливого і вільного життя», вміщеної у журналі «Архітектура Радянської України» за жовтень 1939 р.: «Нові соціальні умови, які переслідують насамперед задоволення потреб широких трудящих мас, безперечно викличуть серйозну ломку в комунальному господарстві Львова, яке в буржуазних умовах створювалось насамперед з розрахунком задоволення вимог заможних елементів, що населяють центральні вулиці міста. Комунальне обслуговування міста буде у всіх своїх видах і галузях поширене і на окраїни міста. Як у наших, радянських містах, буде взята лінія на стирання меж між центром міста і його окраїнами.

Радянська влада, безперечно, внесе великі зміни в усі галузі життя Львова. Вона розбудить його індустріальні сили і можливості, вона не допустить, щоб робітники залишились без клубів, а діти без шкіл і ясел, вона створить культурні, людські умови існування для всього населення і насамперед для робітничого люду, що проживає на окраїнах.

...Львів має багату архітектурну спадщину, яка відбиває в собі стилі цілого ряду епох і віків... Усі ці архітектурні цінності стануть надбанням народу, який все, що має архітектурну цінність, зберігає і збереже краще, ніж це робили спадкоємці купців - обивателів старого Львова».

На реалізацію накреслень соціалістичної перебудови Радянська влада виділила значні кошти. Вже в перші місяці 1940 р. почалися роботи по реконструкції занедбаного польським буржуазним урядом комунального господарства Львова, насамперед - у робітничих кварталах. Водночас розгорнулася енергійна діяльність по проведенню індустріалізації міста - розширювалися і реконструювалися існуючі, створювалися нові промислові підприємства. Вживалися заходи щодо культурного будівництва. Протягом 1940 р. організовано сім вищих учбових закладів, 23 технікуми; з'явилися перші культосвітні заклади, робітничі будинки культури. Стало доступним для трудящих безплатне медичне обслуговування.

У культурне будівництво міста активно включилися архітектори, працюючи над втіленням генерального плану забудови і реконструкції Львова. Розробка плану, в якому б знайшли відбиття перспективні накреслення розвитку міста

як промислового та культурного центру країни, була доручена новоствореній проектній організації - Львівському філіалу республіканського проектного інституту «Діпромiст». На допомогу львівським архітекторам, які ще не мали необхідного досвіду в методиці соціалістичного містобудування, прибула група київських спеціалістів на чолі з архітектором О. Касяновим. Перший варіант генерального плану, розроблений у 1940 р., передбачав перетворення планувальної структури Львова із вкрай незручної радіальної системи у радіально-кільцеву. В зв'язку з тим, що тоді ще не визріла достатньою мірою концепція розвитку в місті крупних промислових підприємств, генеральний план передбачав лише дальший розвиток легкої та харчової промисловості. Проте він зберігає для нас значення важливого документа, що яскраво засвідчив «великий перелом» у житті міста на шляху його соціалістичної перебудови і пристосування планувальної структури до нових вимог часу.

У 1940 р. було розпочато також комплексні роботи по реконструкції і модернізації ряду важливих громадських будівель, зокрема теперішнього приміщення театру ім. М. Заньковецької та головного вокзалу.

Мирну, творчу працю радянських людей у червні 1941 р. перервав віроломний напад на СРСР гітлерівської Німеччини. Понад три роки Львів був окупований фашистськими поневоловачами. Намагаючись перекреслити здобутки радянського будівництва, вони методично нищили, грабували, виводили з ладу найважливіші підприємства, житловий фонд, освітні й наукові заклади, руйнували пам'ятки історії та культури.

27 липня 1944 р. війська 1-го Українського фронту визволили Львів від німецько-фашистських загарбників. Завдяки ретельно продуманим обхідним маневрам та фланговим ударам радянських військових частин операція по визволенню міста не спричинила йому руйнівних слідів, і найцінніші архітектурні пам'ятки були збережені.

Ще йшли важкі бої Великої Вітчизняної війни, а 13 грудня 1944 р. Державний комітет оборони СРСР прийняв постанову «Про відбудову і розвиток промисловості, транспорту і міського господарства м. Львова», якою визначалися основні напрямки економічного розвитку міста. Законом про п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства СРСР на 1946- 1950 рр. передбачалося «перетворити місто Львів у великий індустріальний центр України».

Успішне здійснення заходів по індустріалізації Львова знову ставило на чергу питання про реконструкцію та перспективний розвиток міста. Проектні роботи, що здійснювались під керівництвом архітекторів Г. Швецько-Вінецького та А. Натальченка, до початку 1950-х рр. були в основному завершені.

У новому генеральному плані дальший розвиток отримала ідея перетворення всієї планувальної структури Львова з радіальної у радіально-кільцеву. Особливо детально було пророблено планування центральної частини міста - з метою впорядкування системи проспектів і площ, що становили ядро всієї планувальної структури. Разом з тим визначалися нові території для спорудження промислових об'єктів та для житлової забудови (на околицях Сигнівки, Козельників, на Майорів-ці та ін.). Передбачалися реконструкція і розширення паркових масивів, створення нових зелених зон та скверів, місць масового відпочинку трудящих.

Окремі заходи почали здійснюватися ще в ході розробки плану. Так, у 1952 р. відкрито Парк культури і відпочинку ім. Б. Хмельницького, що став осередком масового культурного дозвілля львів'ян. До парку ввійшли кінотеатр «Дружба» (ар-хіт. С. Соколов), Зелений театр на 1800 місць, стадіон, ресторан, ряд павільйонів. Того ж року закінчено реконструкцію Стрийського парку: з боку вул. Паркової центральний вхід прикрасили легкі арки (архіт. Г. Швецько-Вінецький), а в південному секторі - побудовано дитячу залізницю.

У 1952 р. у Львові завершено будівництво величного історико-меморіального комплексу - Пагорб Слави, де покоїться прах радянських воїнів, що віддали своє життя в боях за визволення міста й області від гітлерівських окупантів (архіт. Г. Швецько-Вінецький, А. Натальченко, І. Персіков, скульптори М. Лисенко, В. Форостецький). Пагорб Слави, це священне місце, дороге серцю кожного львів'янина, і йдуть сюди вклонитися пам'яті полеглих героїв і ветерани, і юні. Пагорб Слави - досконалий зразок поєднання засобів високого архітектурного, скульптурного та садово-паркового мистецтва.

У ході реалізації генерального плану настала необхідність упорядкування просп. В. І. Леніна - як головної магістралі і планувальної основи всієї його центральної частини. В зв'язку з цим у 1950 р. було проведено реконструкцію будинку колишньої єзуїтської колегії, і в ній розмістився міський Палац піонерів і школярів. Поруч споруджено будинок, де тепер знаходиться економічний факультет Львівського державного університету ім. І. Франка. Обидва будинки (архіт. І. Персіков) стали обрамленням проспекту зі східного боку, а їх витримана в класичних формах архітектура злилася з навколишньою історичною забудовою.

Та остаточною архітектурною завершення набув проспект після відкриття в 1952 р. навпроти театру опери і балету пам'ятника В. І. Леніну (скульптор С. Меркуров, архіт. С. Француз, В. Шарапенко). І будівля театру, і площа перед ним - пам'ятні місця у Львові, пов'язані із встановленням Радянської влади на західноукраїнських землях. 26-28 жовтня 1939 р. в приміщенні театру відбулися історичні Народні Збори Західної України, а святково прибрана площа вирувала тоді багатотисячними мітингами трудящих Львова, що звільнилися від пут іноземного поневолення і в сім'ї радянських народів ступали на шлях соціалістичного оновлення краю. Монумент В. І. Леніну - вождів світового, пролетаріату, засновнику Радянської держави - набуває для сучасника роль символу всіх досягнень нашої дійсності і надає ідейної вагомості всьому вирішенню центрального проспекту міста.

(пропуск 145-146)

Поступова забудова вулиці 700-річчя Львова розпочалася в другій половині 1950-х рр., але її комплексне завершення передбачається в наш час.

У центральному районі міста в період 1945-1955 рр. нові будівлі зводилися переважно за індивідуальними проектами на окремих ділянках, що з тих чи інших причин пустували.

Серед житлових споруд того часу виділяються чотири-п'ятиповерхові будинки на вул. 1 Травня, 76, 187; Я. Мудрого, 1; Кірова, 9, 13; Горького, 3. Останній побудований із вмілим застосуванням архітектором М. Микулою стриманих архітектурних форм у композиції фасаду - вдалий зразок вписання нової споруди в історично сформовану забудову кварталів центральної частини міста.

Одним з перших був відбудований і реконструйований пошкоджений у війну будинок колишнього Земельного кредитного товариства (просп. Леніна, 1-3), що є видатною пам'яткою львівського ампіру. Автор реконструкції архітектор М. Микула надбудував один поверх, що, проте, не порушило архітектурної виразності споруди.

Наприкінці 1940-х рр. розпочалося будівництво житлового масиву електролампового заводу (тепер ВО «Кінескоп») на вул. Тургенева (архіт. І. Персіков). Це перший у Львові приклад комплексної забудови цілого мікрорайону відповідно до практики соціалістичного містобудування. Розгортання на початку 1950-х рр. масового спорудження мікрорайонів на нових житлових масивах стало можливим завдяки широкому використанню типових проєктів та нових методів індустріалізації будівництва.

Одночасно зводяться нові гуртожитки для студентів та робітничої молоді. Серед них цікавою архітектурною трактовкою виділяються ті, що на вул. Мечникова (архіт. А. Шуляр) та на розі вул. 1 Травня і Пирогова (архіт. П. Конт). Будуються нові кінотеатри - в Парку культури і відпочинку ім. Б. Хмельницького та на вул. Леніна, дитячі ясла-садки на вул. Окружній, Стрийській, ряд нових шкіл. Усього протягом 1950-1955 рр. було споруджено 52 громадських будинки. Найвизначніший серед них - Львівський аеропорт. Незважаючи на застосування еkleктичних форм, він є добрим зразком вдалого поєднання архітектурного і скульптурного декору, відзначається цікавим силуетним вирішенням, високоякісним опорядженням інтер'єрів.

Застосування класицистичних прийомів об'ємно-просторової композиції та еkleктичних елементів ордерних форм було властиве напрямкові, який тоді у різних формах проявлявся в будівельній практиці у всій країні. Формальне розуміння цього напрямку часто призводило до архітектурно-декоративних надмірностей та нехтування функціонально-конструктивними вимогами до споруд. Зазначимо, що в творчості провідних львівських архітекторів - Г. Швецько-Вінецького, А. Натальченка, І. Персікова, М. Микули, А. Шуляра, В. Гольштейн, В. Сагайдаківського, А. Консулова, Л. Конта - інтерпретація еkleктичних форм мала стриманий характер, тому споруджені за їх проєктами будівлі гармонійно вписалися у сформоване раніше архітектурне середовище міста.

Новий розмах масового житлового та громадського будівництва розпочинається у Львові в другій половині 1950-х рр. Після постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про усунення надмірностей у проєктуванні і будівництві» радянські архітектори і будівельники, переглянувши свої творчі позиції, почали пошуки таких нових вирішень, щоб на базі прогресу науки і техніки поєднувати художні та функціонально-конструктивні особливості сучасної архітектури.

Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 31 липня 1957 р. «Про розвиток житлового будівництва в СРСР» націлювала, зокрема, на розгортання малоповерхового житлобудівництва методами народної будови. Цікаві зразки вирішення індивідуальних будинків за проєктами львівських архітекторів можна оглянути в селищі Жовтневому, в забудові кварталів уздовж вул. Боженка та на інших околицях міста. З 1957 по 1961 рр. таким методом було збудовано близько півмільйона квадратних метрів житла. Проте, в зв'язку з бурхливим ростом промисловості та інших ланок народного господарства і значним припливом населення до міста, таке будівництво не могло задовольняти зростаючі потреби трудящих у житлі. Найбільш доцільним був перехід на комплексну багатоповерхову забудову крупних житлових районів на нових, прилеглих до міста територіях. Це й передбачалося наступним генеральним планом забудови і реконструкції Львова, складеним «Діпромiстом» у 1965 р. Згідно з ним, архітектурно-планувальна структура міста стала базуватися на дальшому вдосконаленні радіально-кільцевої системи. Крім трьох внутріміських кільцевих трас, планувалося будівництво об'їзної кільцевої дороги для транзитного транспорту. В самому Львові було визначено чотири основних планувальних райони: Центральний - у межах щільної забудови попередніх періодів; Північний - розташований на території приміських селищ Голоско і Збоїська; Південний - на місці селищ Козельники, Бондарівка, Скнилів; Східний - що простягається на схід від вул. Зеленої і верхньої частини вул. Леніна, де межує з масивом Винниківського лісу. Промислове будівництво мало зосередитися в трьох крупних осередках: Північному, Сихівському і Ряснянському.

У Центральному районі планувалося лише проведення необхідних заходів по реконструкції існуючої забудови з урахуванням історичної і художньої цінності численних пам'яток архітектури та планувальної системи центру міста. Нове будівництво могло вестися тут тільки вибірково - на невикористаних раніше ділянках чи за рахунок зносу малоцінних споруд, але з урахуванням архітектурного оточення, що склалося в минулі епохи.

Наприкінці 1950-х рр. у межах Центрального району все ж з'явилося чимало цікавих споруд, які внесли в архітектуру старої забудови риси сучасності. Поруч з майстрами старшого покоління - такими, як архітектори М. Микула і В. Сагайдаківський (корпус проблем хімії Львівського політехнічного інституту, пл. Б. Хмельницького, 4), А. Бахматов (житловий будинок, вул. Енгельса, 75), Л. Нівіна (корпус науково-дослідного інституту промбудматеріалів, вул. Тернопільська, 10), у сміливі пошуки образу сучасної архітектури активно включилися молоді - вихованці архітектурного факультету Львівського політехнічного інституту Я. Новаківський (новий корпус водного басейну «Динамо», вул. М. Островського, 4), М. Вендзилович (Центральний колгоспний ринок, вул. Базарна, 11; гуртожиток торгово-економічного інституту, вул. О. Марченка, 2а), Я. Назаркевич, А. Консулов, О. Радомський та багато інших.

Творчий пошук львівських архітекторів - з властивими йому уважністю до вибору масштабу і засобів архітектурної виразності, дбайливістю про якісне опорядження будинків - усе виразніше почав проступати з середини 1960-х рр. Вдало вписався в ансамбль просп. Леніна восьмиповерховий житловий будинок, 6-8 (ар-хіт. Я. Назаркевич, 1964 р.), що став зразком нового будівництва в зоні реконструкції. Масштаб забудови новоствореної магістралі 700-річчя Львова визначив протяжний фасад восьмиповерхового готелю «Львів» (архіт. А. Консулов, П. Конт, Л. Нівіна, 1965 р.). Ритміку висотних акцентів незавершеного ще масиву правого боку цієї вулиці започаткував строгий за своєю конструктивною архітектонікою десятиповерховий будинок обчислювального центру та обласного статистичного управління (архіт. М. Вендзилович, 1969 р.). Серед численних громадських й адміністративних споруд виділяються будинок проєктного інституту «Теплоелектропроект» (вул. Ш. Руставелі, 7; архіт. Л. Кузьма-Скорик, 1963 р.), комплекс Державного цирку (вул. 1 Травня, 83; архіт. А. Бахматов, М. Каневський, 1963 р.), новий корпус інституту прикладного та декоративного мистецтва (вул. Гбнчарова, 35; архіт. М. Вендзилович, 1973 р.), Львівський центр технічної інформації (вул. 700-річчя Львова, 45а; архіт. Б. Кузнецов, 1973 р.), Музей історії військ ПрикВО (вул. Стрийська, 48а; архіт. О. Гукович, А. Симбірцева, 1974 р.), Будинок преси (вул. Артема, 2; архіт. В. Дорошенко, Б. Габа, 1975 р.), новий корпус лісотехнічного інституту (вул. Пушкіна, 105; архіт. В. Кузубов, 1977 р.), готель «Росія» (вул. Кузнецова, 30; архіт. О. Гукович, інженер Л. Зайцев, 1976 р.). У 1960-х рр. на території в районі вул. Миру - Невського, пл. Б. Хмельницького - вул. Карпінського за широкою участю студентської громадськості велося будівництво найбільшого у Львові і одного з найбільших у республіці учбового комплексу Львівського політехнічного інституту (архіт. Р. Липка, А. Рудницький, П. Мар'єв, Г. Рябуха, В. Голдовський, М. Консулова, І. Русанова, І. Петришин). І хоч корпуси цього комплексу споруджувалися не в один час, усі вони пов'язані між собою продуманою системою наземних і підземних переходів, а зручне планування будинків забезпечує хороші умови для навчання студентів. Різноманітністю прийомів відзначається

високоякісне архітектурне опорядження фасадів та інтер'єрів. Добре обладнаний актовий зал - один з найбільших у Львові, де часто проводяться загальноміські масові заходи. Учебний комплекс Львівського політехнічного інституту - значне досягнення у будівництві вищих учбових закладів у країні - був відзначений у 1978 р. премією Ради Міністрів СРСР.

У 1960-1970-х рр. завершено будівництво ряду спортивних споруд і комплексів.

Поміж верхньою частиною вул. Зеленої та вул. М. Островського в новозакладеному парку розмістився стадіон «Дружба» на 40 тисяч місць (архіт. Я. Парохновець, Л. Кузьма-Скорик, Я. Назаркевич, Р. Федотовська, В. Блюсюк). Поблизу, на вул. Островського, 2, виріс Палац спорту ДСТ «Трудові резерви» (архіт. С. Соколов), а на вул. Держинського, 51,- критий басейн (архіт. М. Вендзилович). Спортивний комплекс, що відповідає усім сучасним вимогам, споруджено на вул. Кузнецова вже на початку 1980-х рр. (архіт. О. Гукович, інженери Б. Крюков і Л. Зайцев). Він відзначений премією Ради Міністрів СРСР 1982 р.

У формуванні сучасних рис забудови центральної частини Львова в останні два десятиліття все більшу роль відіграють засоби монументального мистецтва, які надають існуючому середовищу нових художніх барв та ідейного змісту. Так, у парковий ландшафт перед будинком Львівського державного університету, що носить ім'я великого українського письменника, рево-люціонера-демократа І. Франка, вдало вписався монументально задуманий пам'ятник Великому Каменяреві, споруджений у 1964 р. творчим колективом провідних майстрів Львова - скульпторів В.Борисенка, Д. Крвавича, Е. Миська, В. Одрехівського, Я. Чайки, архітектора А. Шуляра. Великомасштабність монумента підкреслюється виваженим розкладанням його мас у просторі та виразною трактовкою узагальнених, крупних форм, виконаних у рожевому граніті фігури письменника і барельєфів на бокових пілонах.

Ключового значення в просторовій композиції південної частини міста набув відкритий у 1970 р. величний Монумент Бойовій Слави Радянських Збройних Сил.

Встановлений на перетині Центрального і Південного планувальних районів, він завершує протяжну перспективу вул. Стрийської, при якій формується новий адміністративний центр Львова. Враховуючи особливості сприймання Монумента здалека та з близьких ракурсів, автори - скульптори Д. Крвавич, Е. Мисько, Я. Мотика, художник О.Пирожков, архітектори М. Вендзилович, О. Огранович - надали йому багатопланову, ансамблеву композицію, що складається з тридцятиметрової стели, виконаної в бронзі центральної скульптурної групи і протяжного гранітного пілона з багатофігурними барельєфами з кованої міді. Така композиція дала можливість послідовно розгорнути в просторі ансамблю образну, виразну за пластикою та сповнену героїчного, патетичного звучання розповідь про славний бойовий шлях Радянських Збройних Сил. У 1972 р. цьому визначному твору монументальної пластики присуджено Державну премію Української РСР ім. Т. Г. Шевченка.

Окрасою міста стали інші монументи, відкриті на новостворених площах, у скверах. Серед них - пам'ятники легендарному розвідникові Героєві Радянського Союзу М. Кузнецову (скульптори В. Власов, В. Подольський, Е.Рукавишников, 1962 р.), В. Стефанику (скульптор В. Сколоздра, архіт. М. Вендзилович, 1971 р.), Я. Галану (скульптори О. Пилев, А. Охріменко, В. Усов, архіт. В. Блюсюк, 1972 р.), російському у українському першодрукарєві І.Федорову (скульптори В. Борисенко, В. Подольський, архіт. А. Консулов, 1977 р.),С. Тудору (скульптор Д. Крвавич, архіт. М. Вендзилович, 1981 р.), О. Гаврилюку (скульптор Е. Мисько, архіт. М. Вендзилович, 1982 р.). Широкого розвитку в останні роки набула у Львові меморіальна пластика. В численних високохудожніх зразках пам'ятних знаків на стінах будинків знайшли свій переключ історичні традиції і сучасність; вони внесли чуттєву теплоту в міське середовище і становлять важливий елемент ідейного та естетичного виховання трудящих.

Сплав історичних традицій з сучасністю - одна з найхарактерніших рис архітектурного обличчя сьогоденного Львова, що проявляється і в постійній турботі про стан збереження пам'яток давнини, і в заходах по їх функціональному навантаженню в теперішньому ритмі життя. Пам'ятки архітектури - це не лише свідки минулих епох, а й живі елементи сучасного архітектурного середовища. Яскравим прикладом саме такого розуміння й ставлення було проведено комплексних робіт по реставрації фрагмента оборонних стін XVII ст. та будівництву вузла підземних переходів на перехресті вул. Леніна і Радянської.

Проте визначальна роль у формуванні сучасного архітектурного середовища Львова належить, безперечно, масовому житловому будівництву. Перш за все в ньому відбивається викликаний соціалістичними перетвореннями бурхливий ріст населення та територіальний розвиток міста. Якщо в 1939 р. тут проживало 330 тисяч чоловік, а площа його займала 63 квадратних кілометри, то в 1984 р. ці цифри відповідно становили 760 і 138. Про зростаючі темпи житлового будівництва промовисто свідчать такі дані: в 1939 р. весь житловий фонд Львова становив близько 2 мільйонів квадратних метрів, у 1955 р. зріс до 3,6, а тепер перевершив 10 мільйонів квадратних метрів.

У межах Центрального району за останні два десятиліття збудовано за індивідуальними проектами львівських архітекторів немало цікаво задуманих житлових споруд: на вул. Держинського, 3, перший у місті приклад застосування поперечних несучих стін у конструкції будинку (архіт. М. Вендзилович); дев'ятиповерхові, виразні за своєю архітектурою житлові будинки на вул. Стрийській, 28, Венеціанова, 15, Крилова, 22 (архіт. О. Радомський); цікаві пластичною трактовкою об'ємів житловий будинок на Кривчицькій дорозі, 1, та гуртожитки: будівельного технікуму (вул. Зелена, 105), тресту «Львівпромбуд» (вул. Кримська, 28), інституту прикладного і декоративного мистецтва (вул. Кримська, 30; архіт. Я. Назаркевич), дев'ятиповерховий дім на розі вул. Пушкіна і Конотопської - один з перших у Львові вдалий зразок застосування декоративної кладки із силікатної цегли (архіт. П. Гудимов) та ін.

Але основний обсяг будівництва зосередився в нових житлових масивах, що могутнім кільцем оточили старий Львів. Забудова нових територій велася уже комплексним способом, за принципом мікрорайонування, з одночасним забезпеченням їх підприємствами торгівлі, побутового обслуговування, школами, дитячими садками тощо. Переведення масового житлового будівництва на індустріальну основу дало можливість постійно нарощувати темпи, збільшувати його обсяги.

Один з перших мікрорайонів з комплексною забудовою виник ще на початку 1960-х рр. на колишньому пустирі, де прокладалася тоді вул. Терешкової. Згодом він з'єднався з житловим масивом на вул. Любінській (тепер 40-річчя Перемоги), а коли з'явилися вул. Артема, Боженка, Наукова, Кульпарківська, утворився крупний Південний житловий район, будівництво якого триває і в наші дні. Тут проживає тепер понад 150 тисяч чоловік. Завдяки вмілому застосуванню ритмічних і контрастних зіставлень різноповерхових будинків і підкресленню кольорових та фактурних засобів їх опорядження, авторським колективом Львівського філіалу «Діпромід» вдалося наділити житлову забудову району відповідними естетичними якостями, добитися архітектурної виразності нових ансамблів. Особливо вдалий

приклад вдумливого функціонального та архітектурно-художнього вирішення сучасного житлового масиву в цьому районі являє собою квартал «Сріблястий» на вул. Акад. Патона (архіт. З. Підлісний, Л. Нівіа, С. Зем'янкін, інженер-конструктор Я. Корнілів). Значним творчим досягненням авторського колективу є, безперечно, сама концепція об'ємно-просторової композиції цього кварталу. Його простір утворюють розташовані в різноманітній ритміці групи будинків з внутрішніми курдонерами. Блок-секційний метод проектування, застосований у Львові, надав можливість вільно змішати окремі блоки і пластично оживляти лінію забудови. Використання різноповерхових груп будинків дозволило добитися враження динаміки силуетних композицій, багатих цікавими ракурсами та ефектами близьких і глибинних перспектив, що розкриваються перед глядачем, незважаючи на загальну камерність середовища у масштабному та просторовому відношеннях. У 1980 р. за житловий квартал «Сріблястий» його авторському колективу присуджено Державну премію Української РСР ім. Т. Г. Шевченка в галузі архітектури.

Усе активнішою стає творча співпраця архітекторів і художників, що помітно відбивається на комплексній забудові нових мікрорайонів Львова. Вона проявляється не лише в опорядженні та художньому оформленні інтер'єрів підприємств торгового чи побутового обслуговування, а й в об'ємно-просторових композиціях споруд. Цікавим прикладом такого синтезу архітектури і засобів монументально-декоративного мистецтва є магазин «Океан» на вул. Артема (архіт. В. Каменщик, Я. Мاستило, художник В. Патик, 1982 р.). Творче використання регіональних будівельних традицій у сучасному архітектурному образі спостерігаємо у Будинку меблів на розі вул. 40-річчя Перемоги і Маршала Рибалка (архіт. З. Підлісний, М. Столяров, інженер Я. Крук).

Триває розбудова Східного житлового району, започаткованого в 1960-ті рр. просп. Ленінського комсомолу. Тепер масив уже простягається по вул. Батальній до верхньої частини вул. Зеленої.

Та основний обсяг будівництва зосереджується в південно-східній частині міста, в Сихівському житловому масиві, поряд з новим промисловим осередком на околицях вул. Зеленої та у Північному районі. Над проектом забудови Сихова в останні роки напружено працювала велика авторська група Львівського філіалу проектного інституту «Діпромiст», зокрема архітектори Я. Новаківський, А. Петрова, В. Дубина, З. Підлісний, В. Каменщик, А. Базюк, Я. Мاستило, А. Ващак, Ю. Верблян, Л. Кутна та ін. До складу масиву входять три житлові райони, кожен з яких забезпечується комплексом підприємств культурно-побутового обслуговування. Передбачено також створення тут загального громадсько-культурного центру з парком. Тепер у Сихівському масиві проживає 50 тисяч львів'ян, а після завершення будівництва мешкатиме 120 тисяч.

Уже окреслюються обриси кварталів, що вдало вписуються в рельєф місцевості. Різномвидне розташування 9-ти і 15-поверхових житлових блоків та груп будинків культурно-побутового призначення створює цікаві силуетні композиції з різноманітними ефектами близьких і глибинних перспектив. Намагаючись пом'якшити строгу геометрію сучасних індустріальних засобів будівництва, архітектори запроваджують багатобарвне опорядження фасадів будинків, різноманітні форми арок та інших елементів архітектурної пластики. Окрасою мікрорайону став відкритий наприкінці 1986 р. кінотеатр ім. О. Довженка (архіт. В. Каменщик, А. Ващак, Є. Мінкова).

Нещодавно Сихівський масив новою транспортною магістраллю, що пролягла вулицею Хуторівка, сполучився з Південним районом; у майбутньому передбачається прокладення трамвайної лінії на вул. Криворізькій.

Триває розбудова Північного житлового району (архіт. Я. Назаркевич, Р. Федотовська, М. Кошла, О. Чамара, В. Дубина), де проживатиме близько 100 тисяч чоловік. Тепер будівництво зосереджено в основному в мікрорайоні на вул. 700-річчя Львова. І тут помічаємо вдалі спроби збагатити архітектурну виразність житлового масиву. Протяжну перспективу вул. 700-річчя Львова завершить споруда нового готелю для туристів на 500 місць, а на мальовничих околицях з'являться багатоповерхові житлові будинки. Найближчим часом закінчуватиметься спорудження учбового комплексу і студентського містечка Українського поліграфічного інституту ім. Івана Федорова, а поряд розміститься учбовий центр Інституту фізичної культури.

Усе більших масштабів набуває у наш час будівництво крупних громадських споруд і комплексів. Введено в дію будинок нового автовокзалу (вул. Стрийська, 189; архіт. В. Сагайдаківський, М. Столяров, інженер В. Бойків), що за своїм функціональним та архітектурним вирішенням є одним з кращих у країні. Ще один автовокзал буде споруджено при в'їзді в місто від Київського і Нестеровського шосе. В Південному житловому районі зводиться оригінальний за конструктивним і технологічним вирішенням крупний універсальний магазин, а в зеленому масиві Погулянки уже прийняв своїх гамірливих, невгамовних господарів обласний Палац піонерів та школярів (архіт. З. Підлісний, М. Сметана, А. Ващак, інженер В. Сприса, 1984 р.). У збудованому наприкінці 1986 р. Палаці ігрових видів спорту «Спартак» на вул. Черняхівського вражають сміливо застосовані металеві конструкції легких арок, що перекривають 48-метровий проліт (архіт. Г. Трач, інженери М. Казанцев і В. Габріель).

На вул. Стрийській формується новий адміністративний центр Львова - споруджується монументально задуманий будинок обкому Компартії України та облвиконкому (архіт. З. Підлісний - керівник авторського колективу, В. Каменщик, М. Кошла, А. Базюк, інженери О. Ада-менко, Р. Мишко), а поруч - театр російської драми і Будинок офіцерів (архіт. В. Красильников). Інтенсивно забудовується вул. Боженка, де створюється громадсько-культурний центр житлового району з універмагом, готелем, басейном, Будинком культури та іншими об'єктами.

Важко перелічити всі архітектурні «прем'єри», що порадують львів'ян і в недалекому майбутньому внесуть нові барви в архітектурне обличчя міста. Це - і Виставочний зал Співки художників України на вул. Коперника (архіт. В. Каменщик, Ю. Верблян, Є. Мінкова, інженер В. Бойків), нові готелі, клуби, кафе...

А які ж перспективи розвитку Львова у майбутньому?

За прогнозами демографів, чисельність його мешканців на рубежі ХХ-ХХІ ст. досягне одного мільйона. Це вже тепер зобов'язує продовжувати інтенсивну реконструкцію всієї структури міста. Дальшого поширення і вдосконалення вимагає система транспортних зв'язків, насамперед за рахунок розвитку електротранспорту: будівництва нових ліній до житлових районів, спорудження загальноміських магістралей, зокрема завершення центрального транспортного кільця. Вкрай необхідним є огляду на заповідний характер забудови і самої мережі вулиць старої частини Львова буде прокладення підземних ліній електротранспорту, що трьома діаметрами з'єднають околиці міста з його центром. Одна така лінія, як передбачається, пройде від вул. Стрийської по вул. Суворова до вул. Дзержинського, де, заглибившись у підземний тунель, проляже до підземних станцій на наріжному сквері вул. Стефаника і Коперника, на пл. Галицькій, вул. Леніна (поблизу Винниківського ринку), а на перехресті вул. Леніна і Ре-піна вийде на поверхню. Звідси по лівому боці вул. Леніна продовжиться у напрямку міста Винників. Другий тунель з рядом проміжних підземних станцій

прокладатиметься від вул. Гайдамацької до вул. 30-річчя Перемоги. Третій - сполучній, вул. Шевченка зі Снопківською, проходячій через підземні станції біля головного залізничного вокзалу, пл. Кропивницького і на вул. Суворова.

Та найбільш важливою проблемою залишається і далі забезпечення населення Львова впорядкованим сучасним житлом, у зв'язку з чим необхідно вже тепер визначити резервні території в межах міста для перспективної забудови. (Є можливість закладати нові житлові масиви в західному напрямку, в бік села Білогорща Пустомитівського району і в східному - до Лисинич.) Усі ці проблеми, очевидно, знайдуть вирішення у новому генеральному плані міста, до розробки якого нещодавно приступив творчий колектив Львівського філіалу проектного інституту «Діпромiст».

...Впевненою ходою крокує під зорею Радянської влади у майбутнє місто Львів. Століттями карбував він свою ходу в цеглі, мурував у камені, різбив у дереві... Його романтична архітектурна давнина, поєднавшись із сучасними спорудами, зодягнутими у сталь, скло і бетон, створили новий, життєрадісний образ міста, гідний нашої великої епохи комуністичного будівництва.